

Marek Niestuchowski

Program nauczania podstaw
przedsiębiorczości
dla liceum ogólnokształcącego
i technikum –
Krok w przedsiębiorczość

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o.
Warszawa 2019

Spis treści

Wstęp.....	3
I. Cele kształcenia i wychowania według założeń programu.....	5
II. Szczegółowe cele edukacyjne oraz osiągnięcia ucznia w postaci wymagań edukacyjnych oraz materiał nauczania.....	8
III. Procedury osiągnięcia celów kształcenia i wychowania oraz proponowane środki dydaktyczne.....	39
IV. Kontrola, ocena i pomiar osiągnięć ucznia.....	43
V. Propozycja przydziału liczby godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych działów programu.....	46
Załącznik nr 1 – Wyciąg z podstawy programowej do podstaw przedsiębiorczości dla liceum ogólnokształcącego i technikum.....	47

Wstęp

Na III etapie edukacyjnym treści z zakresu przedsiębiorczości są ujęte jako obowiązkowe zajęcia edukacyjne o nazwie *podstawy przedsiębiorczości*, realizowane w ramach kształcenia ogólnego tylko w zakresie podstawowym. Opracowany program nauczania podstaw przedsiębiorczości jest przeznaczony dla uczniów szkoły ponadpodstawowej – liceum ogólnokształcącego i technikum.

Punktem wyjścia do napisania *Programu nauczania podstaw przedsiębiorczości dla liceum ogólnokształcącego i technikum – Krok w przedsiębiorczość* było Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia (Dz.U. z 2018 r. poz. 467).

W niniejszym programie cele kształcenia podstaw przedsiębiorczości przedstawiono zgodnie z podstawą programową, dzieląc wymagania na ogólne, które odnoszą się do wiedzy, umiejętności i postaw, oraz szczegółowe, opisujące zakres wymagań. Wymagania szczegółowe pozwoliły sformułować treści nauczania i jednocześnie wskazać efekty kształcenia, które należy osiągnąć w toku nauczania.

Realizacja programu umożliwia zdobywanie określonych w podstawie programowej wiadomości ściśle powiązanych z umiejętnościami i postawami, na które położono w tym dokumencie szczególny nacisk, w zakresie: funkcjonowania gospodarki rynkowej, rynku finansowego, rynku pracy oraz przedsiębiorstwa. W podstawie programowej przyjęto, że dzięki wyposażeniu uczniów w wiedzę ekonomiczną i finansową kształtuje się ich umiejętności elastycznego zachowania na rynku pracy i zarządzania oraz rozwija cechy przywódcze. Ponadto w procesie kształcenia niezmiernie ważne jest ponadto kształtowanie u uczniów szacunku do wartości będących fundamentem gospodarki rynkowej i społecznie odpowiedzialnego biznesu, a także postaw etycznych i gotowości do ich przestrzegania w życiu zawodowym oraz społecznym.

Przyjęcie powyższych założeń w podstawie programowej określa, że głównym celem podstaw przedsiębiorczości jako przedmiotu szkolnego jest przygotowanie uczniów do planowania swojej przyszłości oraz do aktywności zawodowej w charakterze pracowników najemnych lub osób prowadzących własną działalność gospodarczą. Lekcje podstaw przedsiębiorczości powinny zatem wspierać uczniów w samorozwoju oraz chęci inwestowania w siebie i uczenia się przez całe życie w sytuacji dynamicznie zmieniających się warunków otoczenia i rozwoju gospodarki opartej na wiedzy.

Niniejszy program nauczania został podzielony na pięć rozdziałów. W rozdziale I omówiono podstawowe cele kształcenia podstaw przedsiębiorczości, co uwzględniono w podziale na wiadomości, umiejętności oraz postawy, które podstawa programowa wskazuje jako ważne i niezbędne na tym etapie kształcenia. W tabelach zamieszczonych w rozdziale II przedstawiono natomiast wymagania szczegółowe, które zapisano w postaci efektów kształcenia. W tym rozdziale zaprezentowano również szczegółowe cele kształcenia i wychowania oraz materiał nauczania – w powiązaniu z podstawą programową. Rozdział III zawiera opis procedur osiągania celów kształcenia i wychowania wynikających z podstawy programowej, uzupełniony o proponowane środki dydaktyczne. Są one niezbędne do właściwej realizacji procesu edukacyjnego przez nauczycieli i do osiągnięcia zamierzonych celów. Rozdział ten przybliży również wybrane metody nauczania przydatne podczas lekcji podstaw przedsiębiorczości, a także wskazuje na korelację podstaw przedsiębiorczości z innymi przedmiotami. Z kolei w rozdziale IV zostały podane propozycje kontroli, oceny i pomiaru osiągnięć ucznia,

z uwzględnieniem motywacyjnej funkcji oceny szkolnej. W rozdziale V zamieszczono propozycję przydziału liczby godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych działów programu. Umieszczony na końcu programu Załącznik nr 1 stanowi wyciąg z podstawy programowej do podstaw przedsiębiorczości dla liceum ogólnokształcącego i technikum.

Program nauczania podstaw przedsiębiorczości dla liceum ogólnokształcącego i technikum – Krok w przedsiębiorczość może być poddawany modyfikacjom, stosownie do uwarunkowań konkretnej szkoły czy klasy. Jego założeniem jest kształcenie umiejętności praktycznych, przydatnych w życiu codziennym, stosowania wiedzy w praktyce oraz pobudzania uczniów do aktywności oraz samodzielnego i kreatywnego myślenia.

Prezentowany program jest pierwszą częścią obudowy dydaktycznej, niezbędnej w procesie nauczania, którą będą stanowić między innymi *Książka Nauczyciela* (szczegółowy przewodnik metodyczny dla nauczycieli korzystających z niniejszego programu), *Zeszyt ćwiczeń*, *Generator testów* oraz inne materiały dydaktyczne dostępne na stronie internetowej dLANauczyciela.pl.

I. Cele kształcenia i wychowania według założeń programu

Niniejszy program nauczania precyzyjnie określa cele kształcenia przewidziane do osiągnięcia na lekcjach podstaw przedsiębiorczości, zgodnie z celami ujętymi w podstawie programowej. Koncepcja programu zakłada, że realizacja treści podstawy programowej sprzyja przygotowaniu uczniów do aktywności społecznej i gospodarczej, a także do życia rodzinnego w znaczeniu ekonomicznym, dając im podstawowe umiejętności konkurencyjnych zachowań na rynku, w tym ponoszenia konsekwencji swoich decyzji. Istotnymi aspektami kształcenia w zakresie przedsiębiorczości są także:

I. W sferze **wiedzy:**

1. Poznanie elementarnych pojęć z zakresu podstaw przedsiębiorczości.
2. Rozumienie istoty przedsiębiorczości oraz poznanie jej roli w gospodarce i życiu człowieka.
3. Wyjaśnianie mechanizmów funkcjonowania gospodarki rynkowej, powiązań między jej podmiotami oraz poznanie roli państwa w procesach gospodarczych.
4. Zaznajomienie się z prawami i instytucjami chroniącymi konsumenta.
5. Rozumienie roli pieniądza, rynków i instytucji finansowych w gospodarce, funkcjonowaniu przedsiębiorstw i życiu człowieka.
6. Poznanie rodzajów podatków, ich wpływu na budżety państwa, przedsiębiorstw i gospodarstw domowych.
7. Dostrzeganie znaczenia ubezpieczeń w działalności gospodarczej i życiu człowieka.
8. Rozumienie funkcjonowania rynku pracy, zasad aktywnego poszukiwania pracy, przygotowania się do rozmowy kwalifikacyjnej, poznanie praw oraz obowiązków pracownika i pracodawcy.
9. Poznanie zasad funkcjonowania przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej, form organizacyjno-prawnych, innowacyjnych modeli biznesowych i procedury rejestracji działalności gospodarczej.
10. Rozumienie zasad zarządzania, roli marketingu oraz społecznej odpowiedzialności w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa.

II. W sferze **umiejętności i stosowania wiedzy w praktyce:**

1. Wyszukiwanie informacji z różnych źródeł, ich selekcja i analizowanie.
2. Stosowanie w praktyce kluczowych pojęć związanych z przedsiębiorczością.
3. Podejmowanie przemyślanych decyzji na podstawie wskaźników ekonomicznych oraz samodzielne obserwacje zjawisk zachodzących w gospodarce.
4. Odpowiedzialne gospodarowanie pieniędzmi, analizowanie, ocenianie i świadome korzystanie z usług finansowych oraz inwestowanie kapitału z wykorzystaniem wiedzy na temat praw klienta usług finansowych.
5. Podejmowanie niezależnych, odpowiedzialnych decyzji finansowych w odniesieniu do własnych zasobów.
6. Podnoszenie kompetencji osobistych i społecznych niezbędnych na rynku pracy oraz wzmacnianie motywacji do pracy.
7. Analizowanie oferty rynku pracy, sporządzanie dokumentów aplikacyjnych, dokonywanie autoprezentacji oraz korzystne prezentowanie się podczas rozmowy kwalifikacyjnej.
8. Rozróżnianie skutków wynikających z nawiązania i rozwiązania stosunku pracy oraz wykonywania czynności na podstawie umów cywilnoprawnych i analizowanie przepisów Kodeksu pracy.
9. Analizowanie otoczenia przedsiębiorstwa, w tym rynku, na którym działa.

10. Projektowanie działań w zakresie zakładania własnego przedsiębiorstwa lub podejmowania innych przedsięwzięć o charakterze społeczno-ekonomicznym.
11. Przygotowanie do prowadzenia własnej działalności gospodarczej.
12. Efektywne uczestniczenie w pracy zespołowej z wykorzystaniem umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej oraz wdrażanie zasad skutecznego przywództwa w organizacji.
13. Rozpoznawanie działań etycznych i nieetycznych w życiu gospodarczym oraz przejawów społecznej odpowiedzialności biznesu.

III. W sferze kształtowania postaw:

1. Wykorzystanie zdobytej wiedzy ekonomicznej do rozwijania własnej postawy przedsiębiorczej jako jednego z podstawowych warunków aktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym, w tym skutecznego wykonywania pracy najemnej i prowadzenia własnej działalności gospodarczej.
2. Korzystanie z szans pojawiających się na rynku, podejmowanie inicjatywy, pomysłowość oraz zdolność do pokonywania barier wewnętrznych i zewnętrznych.
3. Docenianie postaw przedsiębiorczych w życiu codziennym, gotowość do czynnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym kraju oraz współodpowiedzialność za jego rozwój.
4. Docenianie roli przedsiębiorców budujących w sposób odpowiedzialny konkurencyjną gospodarkę oraz dostrzeganie znaczenia wolności gospodarczej i własności prywatnej jako filarów gospodarki rynkowej.
5. Przyjmowanie postaw patriotyzmu gospodarczego, rozumianego jako odpowiedzialność konsumentów i ludzi biznesu za dobrobyt gospodarczy i społeczny kraju.
6. Dostrzeganie konsekwencji działań nieetycznych związanych z finansami, w tym obowiązkami podatkowymi.
7. Kształtowanie w sobie odpowiedzialnych postaw jako przyszłych pracowników i pracodawców oraz należytego wypełnienia obowiązków, a także sprawiedliwego, opartego na prawości i dążeniu do prawdy traktowania pracowników.
8. Kształtowanie proaktywności, odpowiedzialności za siebie i innych oraz umiejętnego godzenia własnego dobra z dobrem innych ludzi.
9. Zainteresowanie prowadzeniem własnej działalności gospodarczej oraz motywacja do ciągłego samorozwoju i inwestowania w siebie.
10. Kształtowanie postawy otwartości i szacunku do innych osób oraz zdolności podejmowania dialogu i współpracy.
11. Przyjmowanie postaw etycznych, społecznej solidarności i odpowiedzialności w życiu gospodarczym.

Nauczanie podstaw przedsiębiorczości zgodnie z podstawą programową powinno sprzyjać kształtowaniu postaw związanych z rozumieniem roli etyki w życiu społeczno-gospodarczym. Uczniowie powinni być przekonani, że warto być – nie tylko z punktu widzenia moralnego, lecz także ekonomicznego – osobami uczciwymi w pracy i biznesie. Jest to szczególnie istotne w czasach, gdy wiele pojęć poddawanych jest subiektywizacji i relatywizacji. Niezmiernie ważne jest także formowanie postawy, która pozwala docenić rolę przedsiębiorcy w życiu społeczno-gospodarczym i osiągnięć polskich przedsiębiorstw.

W nauczaniu podstaw przedsiębiorczości istotną rolę odgrywa także kształtowanie umiejętności czytania i analizowania fragmentów aktów prawnych (Kodeks pracy, Kodeks cywilny) czy też

przykładowych umów, regulaminów lub zapisów ogólnych warunków ubezpieczenia. Ważne jest, aby uczeń mający za sobą kształcenie w ramach lekcji podstaw przedsiębiorczości był przekonany, że nie zawiera umów, których nie rozumie, i nie kupuje produktów finansowych, z których warunkami oferty oraz realizacji nie zapoznał się dokładnie.

II. Szczegółowe cele edukacyjne oraz osiągnięcia ucznia w postaci wymagań edukacyjnych oraz materiał nauczania

Dział programu	Zapis w podstawie programowej		Szczegółowe cele edukacyjne oraz osiągnięcia ucznia w postaci wymagań edukacyjnych	Materiał nauczania
	Treści nauczania	Wymagania szczegółowe		
Człowiek przedsiębiorczy	I. Gospodarka rynkowa: przedsiębiorczość w gospodarce rynkowej	Uczeń: I.1. identyfikuje cechy człowieka o postawie przedsiębiorczej, rozpoznaje je u siebie oraz określa związek zachowania się osoby przedsiębiorczej z szansami, jakie stwarza gospodarka rynkowa	Uczeń poprawnie: <ul style="list-style-type: none"> wymienia cechy osoby przedsiębiorczej analizuje swoje mocne i słabe strony 	<ul style="list-style-type: none"> cechy osoby przedsiębiorczej analiza swoich mocnych i słabych stron
		I.2. rozumie rolę umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej jako elementu postawy przedsiębiorczej oraz stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej we współdziałaniu z innymi uczestnikami rynku	<ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia znaczenie terminów: „komunikacja społeczna”, „komunikacja interpersonalna”, „komunikacja werbalna”, „komunikacja niewerbalna” wyjaśnia, czym jest komunikacja interpersonalna i omawia przebieg tego procesu, charakteryzując poszczególne jego elementy/fazy wyjaśnia znaczenie umiejętności komunikowania się w życiu codziennym rozdziela i charakteryzuje wybrane formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej wyjaśnia, czym są bariery komunikacyjne i podaje ich przykłady 	<ul style="list-style-type: none"> proces komunikacji interpersonalnej komunikacja werbalna komunikacja niewerbalna bariery komunikacyjne znaczenie umiejętności komunikowania się zasady skutecznej komunikacji

			<ul style="list-style-type: none"> • wymienia i charakteryzuje zasady skutecznej komunikacji • definiuje pojęcia: „empatia”, „aktywne słuchanie” 	
		I.3. dostrzega znaczenie przedsiębiorczości, w tym innowacyjności i kreatywności w życiu osobistym i rozwoju społeczno-gospodarczym w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest przedsiębiorczość • wyjaśnia rolę przedsiębiorczości w gospodarce 	<ul style="list-style-type: none"> • przedsiębiorczość i jej znaczenie w gospodarce
	IV. Przedsiębiorstwo: negocjacje	IV.17. wyjaśnia zasady skutecznych negocjacji, uwzględniając strategię „wygrana-wygrana”, przedstawia przykłady technik manipulacyjnych stosowanych podczas negocjacji oraz podaje	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „negocjacje”, „perswazja”, „kompromis”, „manipulacja” • wskazuje różnice między poszczególnymi stylami negocjacji • wymienia cechy i umiejętności przydatne w czasie negocjacji • podaje różnicę między technikami manipulacyjnymi a technikami negocjacyjnymi • podaje przykłady technik manipulacyjnych stosowanych podczas negocjacji i podaje ich negatywne skutki • charakteryzuje strategię „wygrana-wygrana” stosowaną w negocjacjach • wymienia i omawia zasady prowadzenia skutecznych negocjacji • wymienia przykłady błędów w prowadzeniu negocjacji 	<ul style="list-style-type: none"> • rodzaje negocjacji • umiejętności i cechy przydatne podczas negocjacji • zasady prowadzenia skutecznych negocjacji • strategia „wygrana-wygrana” w negocjacjach • błędy w prowadzeniu negocjacji • techniki manipulacyjne w negocjacjach i skutki ich stosowania

Gospodarka rynkowa	I. Gospodarka rynkowa: gospodarka nakazowo-rozdzielcza (centralnie planowana) i rynkowa, rodzaje rynków, podmioty gospodarki rynkowej, struktury rynkowe, mechanizm rynkowy, fazy cyklu koniunkturalnego, rola państwa w gospodarce, konsument na rynku	<p>Uczeń:</p> <p>I.4. na tle cech gospodarki nakazowo-rozdzielczej (centralnie planowanej) wykazuje zalety gospodarki opartej na mechanizmie rynkowym, doceniając fundamentalne wartości, na jakich się opiera (wolność gospodarcza, prywatna własność)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Uczeń poprawnie: • definiuje pojęcia: „gospodarka rynkowa”, „mechanizm rynkowy”, „popyt”, „podaż” • wymienia filary gospodarki nakazowo-rozdzielczej i gospodarki rynkowej • przedstawia argumenty świadczące o nieefektywności gospodarki nakazowo-rozdzielczej • wykazuje zalety gospodarki rynkowej na tle gospodarki nakazowo-rozdzielczej • podaje najważniejsze różnice między gospodarką nakazowo-rozdzielczą a gospodarką rynkową 	<ul style="list-style-type: none"> • cechy gospodarki nakazowo-rozdzielczej (centralnie sterowanej) • cechy i zalety gospodarki rynkowej
		<p>I.5. analizuje funkcje rynku i rozróżnia rodzaje rynków</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminu „rynek” • wymienia funkcje rynku • klasyfikuje rynek według zasięgu przestrzennego • klasyfikuje rynek według przedmiotu wymiany • klasyfikuje rynek według kryterium wielkości transakcji • podaje różnice między rynkiem producenta a rynkiem konsumenta • określa rodzaje rynków występujących w najbliższym otoczeniu 	<ul style="list-style-type: none"> • rynek (pojęcie) • funkcje i rodzaje rynku

		<p>I.6. charakteryzuje podmioty gospodarki rynkowej, w tym gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa, określa zależności między nimi, rozróżnia struktury rynkowe: monopol, oligopol, konkurencja monopolistyczna, konkurencja doskonała oraz dostrzega negatywne skutki ograniczonej konkurencji na rynku</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia główne podmioty gospodarki rynkowej • wykazuje zależności między podmiotami gospodarki • wymienia i charakteryzuje główne modele struktur rynkowych (monopol, oligopol, konkurencja monopolistyczna, konkurencja doskonała) • wykazuje potrzebę wspierania konkurencji i walki z monopolem lub oligopolem 	<ul style="list-style-type: none"> • podmioty gospodarki rynkowej i zachodzące między nimi zależności • konkurencja i struktury rynkowe (monopol, oligopol, konkurencja monopolistyczna, konkurencja doskonała) • negatywne skutki ograniczonej konkurencji na rynku
		<p>I.7. wyjaśnia prawo popytu i podaży, posługując się wykresami uwzględniającymi zmianę ceny oraz charakteryzuje czynniki wpływające na popyt i podaż</p>	<ul style="list-style-type: none"> • definiuje prawo popytu • wymienia i charakteryzuje pozacenowe czynniki kształtujące wielkość popytu • definiuje prawo podaży • wymienia i charakteryzuje pozacenowe czynniki kształtujące wielkość podaży • wyjaśnia znaczenie terminów: „cena”, „dobra komplementarne”, „dobra substytucyjne”, „nadwyżka rynkowa”, „niedobór rynkowy”, „cena równowagi rynkowej” • wskazuje zależność między cenami dóbr komplementarnych i dóbr substytucyjnych a wielkością popytu • wyjaśnia zjawiska nadwyżki rynkowej i niedoboru rynkowego • wyznacza punkt równowagi rynkowej na prostych przykładach 	<ul style="list-style-type: none"> • prawo popytu i prawo podaży • czynniki kształtujące wielkość popyt i wielkość podaży • równowaga rynkowa (przykład jej wyznaczenia)

			<ul style="list-style-type: none"> • analizuje na przykładzie przebieg krzywej podaży i krzywej popytu 	
		<p>I.8. opisuje zachowania gospodarki w kolejnych fazach cyklu koniunkturalnego, charakteryzuje narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę oraz dyskutuje na temat metod przeciwdziałania zjawiskom kryzysowym w gospodarce krajowej i światowej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia, rozróżnia i charakteryzuje funkcje ekonomiczne państwa • wyjaśnia znaczenie terminów: „interwencjonizm państwowy”, „dobra publiczne” • określa przyczyny ingerencji państwa w gospodarkę • przedstawia argumenty za i przeciw ingerencji państwa w gospodarkę • określa cele polityki gospodarczej, a w jej ramach – polityki fiskalnej i polityki monetarnej • wyjaśnia i rozróżnia pojęcia: „polityka makroekonomiczna” i „polityka mikroekonomiczna” • wymienia i charakteryzuje narzędzia oddziaływania państwa w gospodarkę • wymienia i charakteryzuje metody przeciwdziałania zjawiskom kryzysowym w gospodarce krajowej i światowej • wyjaśnia znaczenie terminów: „wzrost gospodarczy”, „rozwój gospodarczy”, „siła nabywcza waluty”, „cykl koniunkturalny” • rozróżnia i opisuje wybrane mierniki wzrostu gospodarczego i wybrane wskaźniki rozwoju 	<ul style="list-style-type: none"> • ekonomiczne funkcje państwa • przyczyny i narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę • polityka gospodarcza państwa • metody przeciwdziałania zjawiskom kryzysowym w gospodarce krajowej i światowej • wzrost gospodarczy, rozwój gospodarczy (pojęcia) • mierniki wzrostu gospodarczego i wskaźniki rozwoju gospodarczego • fazy cyklu koniunkturalnego

			<p>gospodarczego</p> <ul style="list-style-type: none"> • porównuje wartości wybranych mierników wzrostu i wskaźników rozwoju gospodarczego dla Polski z odpowiadającymi im wartościami dla innych państw • formułuje wnioski o poziomie rozwoju gospodarczego państwa na podstawie analizy stosownych wskaźników ekonomicznych, interpretuje wysokość i przyrost PKB • wyjaśnia różnicę między nominalnym a realnym PKB • wymienia fazy cyklu koniunkturalnego • omawia przebieg klasycznego cyklu koniunkturalnego • opisuje zachowania gospodarki w kolejnych fazach cyklu koniunkturalnego • charakteryzuje zjawiska recesji i dobrej koniunktury w gospodarce • określa, na podstawie analizy wskaźników aktywności gospodarczej, fazę cyklu koniunkturalnego, w której znajduje się polska gospodarka 	
--	--	--	---	--

		<p>I.9. wyróżnia podstawowe źródła wpływów i kierunki wydatków budżetu państwa oraz wyjaśnia wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na funkcjonowanie gospodarki</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „budżet państwa”, „podatek”, „dług publiczny” • wymienia, rozróżnia i charakteryzuje podstawowe zasady budżetowe • wymienia, rozróżnia i charakteryzuje funkcje budżetu państwa • wymienia główne źródła dochodów budżetu państwa • wymienia główne wydatki z budżetu państwa • ocenia znaczenie deficytu budżetowego i długu publicznego na gospodarke • formułuje wnioski na podstawie analizy danych statystycznych dotyczących wartości deficytu budżetowego i długu publicznego państwa w relacji do PKB 	<ul style="list-style-type: none"> • budżet państwa (pojęcie) • funkcje budżetu państwa • zasady budżetowe • źródła dochodów budżetu państwa • rodzaje wydatków budżetu państwa • nadwyżka budżetowa i deficyt budżetowy oraz dług publiczny i ich wpływ na funkcjonowanie gospodarki
		<p>I.10. charakteryzuje organizacje i instytucje prokonsumenckie, w tym rzecznika konsumenta i Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, oraz wyjaśnia zakres ich działania na podstawie materiałów źródłowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia instytucje zajmujące się ochroną konsumentów oraz określa ich cele i zadania 	<ul style="list-style-type: none"> • instytucje konsumenckie

		<p>I.11. posługując się prawami przysługującymi konsumentom, określa drogę ich egzekwowania, w tym zasady składania reklamacji, oraz dostrzega możliwość skorzystania z pozasądowych metod rozwiązywania sporów konsumenckich</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „konsument”, „gwarancja”, „reklamacja” • wymienia i charakteryzuje podstawowe prawa konsumenta • podaje różnice między reklamacją a gwarancją • wyróżnia prawa przysługujące konsumentom w wypadku zakupów na odległość, w tym także przez internet • przedstawia zasady składania reklamacji towaru • przedstawia drogę dochodzenia własnych praw jako konsumenta, w tym z wykorzystaniem pozasądowych metod rozwiązywania sporów konsumenckich 	<ul style="list-style-type: none"> • konsument (pojęcie) • prawa konsumenta (w tym prawa e-konsumenta) • pozasądowe metody rozwiązywania sporów konsumenckich • różnice między reklamacją a gwarancją • zasady składania reklamacji
--	--	---	--	--

Finanse	II. Rynek finansowy: pieniądz i jego obieg, instytucje rynku finansowego, formy inwestowania, bank centralny i polityka pieniężna, bankowość komercyjna i spółdzielcza	Uczeń: II.1. omawia funkcje i formy pieniądza oraz jego obieg w gospodarce	Uczeń poprawnie: <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „pieniądz”, „siła nabywcza”, „inflacja”, „stopa inflacji” • omawia ewolucję form pieniądza • wymienia, rozróżnia i charakteryzuje formy pieniądza • wymienia i charakteryzuje właściwości (cechy pieniądza) pieniądza • wymienia i charakteryzuje funkcje pieniądza • omawia przyczyny zmian wartości pieniądza (siła nabywcza) • objaśnia obieg pieniądza w gospodarce • identyfikuje rodzaje inflacji w zależności od przyczyn jej powstania oraz stopy inflacji • omawia skutki inflacji • przedstawia sposoby przeciwdziałania inflacji 	<ul style="list-style-type: none"> • pieniądz (pojęcie) • cechy (właściwości) i funkcje pieniądza • formy pieniądza i ich ewolucja • obieg pieniądza w gospodarce • inflacja (przyczyny, skutki, stopa inflacji, sposoby przeciwdziałania)
----------------	---	--	--	---

		<p>II.2. charakteryzuje instytucje rynku finansowego w Polsce (Narodowy Bank Polski, Komisja Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, Bankowy Fundusz Gwarancyjny, banki komercyjne i spółdzielcze, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, towarzystwa funduszy inwestycyjnych, Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny, zakłady ubezpieczeń, podmioty świadczące usługi płatnicze) oraz objaśnia ich znaczenie w funkcjonowaniu gospodarki narodowej, przedsiębiorstw i życiu człowieka</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „rynek finansowy” „bank”, „depozyt” • przedstawia podział instytucji finansowych według wybranych kryteriów • wymienia i charakteryzuje zakres działania najważniejszych instytucji rynku finansowego w Polsce, w tym m.in. Komisji Nadzoru Finansowego i Rzecznika Finansowego, SKOK-ów, Bankowego Funduszu Gwarancyjnego, towarzystw funduszy inwestycyjnych, Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego czy podmiotów świadczących usługi płatnicze • wymienia elementy systemu bankowego w Polsce • rozróżnia rodzaje banków ze względu na dominującą działalność • wyjaśnia różnicę między bankami komercyjnymi a bankami spółdzielczymi • wyjaśnia rolę, jaką w gospodarce i życiu człowieka odgrywają instytucje finansowe 	<ul style="list-style-type: none"> • podział instytucji finansowych według wybranych kryteriów • charakterystyka instytucji rynku finansowego w Polsce • znaczenie instytucji rynku finansowego w funkcjonowaniu gospodarki narodowej i przedsiębiorstw oraz w życiu człowieka
		<p>II.3. rozróżnia formy oszczędzania i inwestowania, ocenia je z punktu widzenia ryzyka i przewidywanych zysków oraz przeprowadza</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „inwestowanie”, „instrument finansowy”, „papiery wartościowe”, „obligacje”, „akcje”, 	<ul style="list-style-type: none"> • różnice między oszczędzaniem a inwestowaniem • formy oszczędzania • formy inwestowania

		<p>symulowaną inwestycję w wybraną formę</p>	<p>„dywidenda”</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia różnice między oszczędzaniem a inwestowaniem • identyfikuje rodzaje inwestycji według różnych kryteriów (przedmiot inwestycji, podmiot inwestowania) • rozróżnia i charakteryzuje inwestycje rzeczowe i finansowe • oblicza przewidywany zysk z przykładowej inwestycji kapitałowej w krótkim i długim okresie • dostrzega zróżnicowanie stopnia ryzyka w zależności od rodzaju inwestycji oraz okresu inwestowania • wymienia i charakteryzuje kryteria wyboru formy inwestycji 	<ul style="list-style-type: none"> • zalety i wady wybranych instrumentów finansowych • zróżnicowanie stopnia ryzyka inwestycji w zależności od rodzaju inwestycji oraz okresu inwestowania • obliczanie przewidywanego zysku z przykładowej inwestycji
		<p>II.4. charakteryzuje rodzaje papierów wartościowych oraz objaśnia mechanizm inwestowania na giełdzie papierów wartościowych na przykładzie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wskazuje różnice między poszczególnymi rodzajami papierów wartościowych, • wymienia rodzaje obligacji ze względu na emitenta • wymienia typy obligacji skarbowych w Polsce • określa rodzaje akcji ze względu na sposób przenoszenia własności oraz według uprawnień właścicieli akcji • wyjaśnia pojęcie i zasady emisji akcji • rozróżnia ceny akcji (nominalną, 	<ul style="list-style-type: none"> • rodzaje papierów wartościowych (akcje, obligacje) • podział akcji według różnych kryteriów • rodzaje obligacji skarbowych w Polsce • giełda i jej rola w gospodarce rynkowej • struktura rynku kapitałowego w Polsce • mechanizm funkcjonowania giełdy papierów wartościowych na przykładzie GPW w Warszawie (rynek pierwotny, rynek wtórny,

			<p>emisijną oraz rynkową)</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymienia wady i zalety wybranych instrumentów finansowych • wykazuje zależność między czasem a zyskiem z inwestycji oraz między ryzykiem a zyskiem z inwestycji • wymienia i charakteryzuje instytucje rynku kapitałowego w Polsce • określa miejsce GPW w systemie rynku kapitałowego • definiuje pojęcie giełdy oraz charakteryzuje jej rodzaje • wymienia i omawia rynki na GPW w Warszawie • analizuje tabele z informacjami giełdowymi • wyjaśnia znaczenie terminów: „makler”, „indeks giełdowy”, „ceduła giełdowa”, „hossa”, „bessa” • wyjaśnia mechanizm funkcjonowania GPW • omawia systemy notowań na GWP • wymienia podstawowe indeksy na GPW • wyjaśnia wagę podstawowych indeksów giełdowych w podejmowaniu decyzji dotyczących inwestowania na giełdzie • omawia rolę giełdy w gospodarce 	<p>zlecenia, notowania ciągłe, notowania jednolite, ceduła)</p> <ul style="list-style-type: none"> • podstawowe wskaźniki giełdowe i ich znaczenie w podejmowaniu decyzji dotyczących inwestowania na giełdzie • działania podejmowane przed rozpoczęciem inwestowania na giełdzie
--	--	--	---	--

			<ul style="list-style-type: none"> • omawia działania podejmowane przed rozpoczęciem inwestowania na giełdzie 	
		<p>II.5. dyskutuje nad wyborem rodzaju funduszu inwestycyjnego, uwzględniając potencjalne zyski oraz ryzyko wystąpienia strat</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym są fundusze inwestycyjne • wyjaśnia pojęcia: „jednostka uczestnictwa”, „certyfikat inwestycyjny” • wymienia i charakteryzuje rodzaje funduszy inwestycyjnych, uwzględniając potencjalne zyski roczne oraz ryzyko wystąpienia strat • omawia rolę funduszy inwestycyjnych w gospodarce 	<ul style="list-style-type: none"> • fundusze inwestycyjne (podział funduszy ze względu na sposób lokowania i poziom ryzyka, przykłady funduszy) i ich rola w gospodarce rynkowej • potencjalne zyski oraz ryzyko wystąpienia strat w zależności od rodzaju funduszu
		<p>II.7. identyfikuje najważniejsze funkcje i zadania Narodowego Banku Polskiego, charakteryzuje instrumenty polityki pieniężnej oraz omawia rolę Rady Polityki Pieniężnej w realizacji celu inflacyjnego poprzez kształtowanie stóp procentowych</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia rolę banku centralnego w gospodarce • wymienia i charakteryzuje funkcje i zadania banku centralnego • wyjaśnia, na czym polega polityka pieniężna banku centralnego • identyfikuje rodzaje polityki pieniężnej prowadzonej przez NBP • wymienia i charakteryzuje podstawowe narzędzia polityki pieniężnej NBP • wykazuje zależność między zmianą stóp procentowych przez NBP a oprocentowaniem kredytów udzielanych osobom fizycznym i przedsiębiorcom przez banki 	<ul style="list-style-type: none"> • bank centralny i jego funkcje • polityka pieniężna banku centralnego (rodzaje, podstawowe narzędzia) • Rada Polityki Pieniężnej • Pozostałe zadania banku centralnego

			<ul style="list-style-type: none"> • określa znaczenie Rady Polityki Pieniężnej w realizacji celu inflacyjnego poprzez kształtowanie stóp procentowych 	
		<p>II.8. analizuje oferty usług banków komercyjnych i spółdzielczych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakresie kont osobistych, kart płatniczych, lokat terminowych, kredytów i pożyczek oraz oferty pozabankowych instytucji pożyczkowych, uwzględniając realną stopę procentową, a także dostrzega zagrożenia i rozumie zasady bezpieczeństwa przy korzystaniu z bankowości elektronicznej</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia podstawowe rodzaje usług finansowych, oferowanych przez banki i SKOK-i • rozróżnia rodzaje rachunków bieżących • wyjaśnia zasady funkcjonowania lokat terminowych, wymienia i charakteryzuje ich rodzaje • wyjaśnia znaczenie terminów: „limit debetowy”, „kapitalizacja odsetek”, „karta płatnicza” • identyfikuje rodzaje kart płatniczych • omawia zasady bezpiecznego korzystania z bankowości elektronicznej • wyjaśnia zasady wyboru najlepszej lokaty • oblicza należne odsetki od lokat terminowej z uwzględnieniem różnego oprocentowania i kapitalizacji • oblicza realną stopę procentową lokaty terminowej • wykazuje zależność między częstotliwością kapitalizacji odsetek a wielkością należnych odsetek od lokaty terminowej • wyjaśnia różnice między stałym 	<ul style="list-style-type: none"> • rodzaje usług oferowanych przez banki i SKOK-i • konta osobiste i ich rodzaje • karty płatnicze i ich rodzaje • lokaty terminowe (kapitalizacja odsetek – rodzaje, obliczanie procentu od lokaty bankowej na konkretnym przykładzie z uwzględnieniem realnej stopy procentowej) • zasady wyboru najlepszej lokaty • zasady bezpiecznego korzystania z bankowości elektronicznej • kredyty i pożyczki (różnica między kredytem a pożyczką, rodzaje kredytów, koszty kredytu, obliczanie procentu od kredytu na przykładzie) • kredyt konsumencki • RRSO • na co zwrócić uwagę przy wyborze kredytu lub pożyczki • ocena możliwości spłaty kredytu przy określonym dochodzie (zdolność kredytowa)

			<p>a zmiennym oprocentowaniem lokat terminowych</p> <ul style="list-style-type: none"> • porównuje oferty wybranych usług banków komercyjnych i spółdzielczych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych i pozabankowych instytucji pożyczkowych • identyfikuje rodzaje kredytów według kryteriów: okres kredytowania, waluta kredytu, przeznaczenie kredytu • wyjaśnia znaczenie terminów: „kredyt”, „kredyt konsumencki”, „rzeczywista roczna stopa oprocentowania”, „pożyczka”, „zastaw hipoteczny”, „spread walutowy”, „zdolność kredytowa” • omawia podstawowe prawa przysługujące kredytobiorcy w wypadku umowy kredytu konsumenckiego • ocenia możliwość spłaty zaciągniętego kredytu przy określonym dochodzie • wymienia najważniejsze kryteria oceny zdolności kredytowej stosowane przez banki • wskazuje rolę Biura Informacji Kredytowej (BIK) w procesie przyznawania kredytów • podaje różnice między kredytem 	
--	--	--	---	--

			<ul style="list-style-type: none"> a pożyczką • oblicza należne odsetki od zaciągniętego kredytu 	
		II.13. krytycznie analizuje przykładową umowę kredytu lub pożyczki	<ul style="list-style-type: none"> • analizuje przykładową umowę pożyczki gotówkowej 	<ul style="list-style-type: none"> • analiza przykładowej umowy pożyczki gotówkowej
		II.16. jest świadomy, że należy korzystać z różnorodnych i wiarygodnych źródeł informacji przed podjęciem decyzji finansowych	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie korzystania z różnorodnych i wiarygodnych źródeł informacji przy podejmowaniu decyzji finansowych 	<ul style="list-style-type: none"> • znaczenie korzystania z różnorodnych i wiarygodnych źródeł informacji przy podejmowaniu decyzji finansowych
		II.17. ocenia przykłady praktyk i zachowań etycznych oraz nieetycznych na rynku finansowym	<ul style="list-style-type: none"> • podaje przykłady praktyk i zachowań etycznych oraz nieetycznych na rynku finansowym 	<ul style="list-style-type: none"> • etyka w finansach
Podatki i ubezpieczenia	II. Rynek finansowy: podatki, ubezpieczenia, umowy bankowe i ubezpieczeniowe, ochrona klienta usług finansowych, etyka w finansach	<p>Uczeń:</p> <p>II.6. dostrzega konieczność wczesnego rozpoczęcia systematycznego oszczędzania i inwestowania środków finansowych na emeryturę</p>	<p>Uczeń poprawnie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przedstawia argumenty za koniecznością wczesnego rozpoczęcia systematycznego oszczędzania i inwestowania środków finansowych na emeryturę 	<ul style="list-style-type: none"> • inwestowanie w ramach trzeciego filaru ubezpieczeń społecznych
		<p>II.9. identyfikuje rodzaje podatków według różnych kryteriów oraz wyjaśnia ich wpływ na gospodarkę kraju, przedsiębiorstwa i gospodarstwa domowe</p>	<ul style="list-style-type: none"> • definiuje pojęcie podatku • argumentuje konieczność płacenia podatków • wyjaśnia znaczenie terminów: „zdolność do czynności prawnych”, „podatnik”, „obowiązek podatkowy”, „przedmiot opodatkowania”, „stawka podatkowa”, „podstawa opodatkowania” • klasyfikuje podatki według różnych kryteriów 	<ul style="list-style-type: none"> • PIT (pojęcie) • dochody, przychody, koszty, ulgi podatkowe (w tym wspólne opodatkowanie) • rodzaje podatków w Polsce (podział według różnych kryteriów, charakterystyka ważniejszych podatków bezpośrednich i pośrednich, w tym VAT) • wpływ podatków na gospodarkę kraju oraz na przedsiębiorstwa

			<ul style="list-style-type: none"> • charakteryzuje ważniejsze podatki bezpośrednie i pośrednie • omawia rolę podatku VAT w polskim systemie podatkowym • wyjaśnia znaczenie terminu „Dzień Wolności Podatkowej” • porównuje stopień obciążenia obywatela podatkami w różnych krajach • wyjaśnia znaczenie terminów: „obowiązek podatkowy”, „dochód”, „przychód”, „koszty uzyskania przychodu”, „kwota wolna od podatku”, „ulga podatkowa”, „zaliczka na podatek dochodowy”, „płatnik podatku” 	<p>i gospodarstwa domowe</p> <ul style="list-style-type: none"> • „Dzień Wolności Podatkowej” • kwota wolna od podatku
		II.10. wyjaśnia zasady składania rocznej deklaracji i obliczania podatku dochodowego od osób fizycznych	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia zasady składania rocznej deklaracji podatkowej i obliczania podatku dochodowego od osób fizycznych • wymienia przykłady ulg podatkowych w Polsce • omawia zasady wspólnego opodatkowania • wymienia rodzaje formularzy podatkowych • dobiera odpowiedni formularz podatkowy do źródeł przychodu oraz sposobu jego opodatkowania 	<ul style="list-style-type: none"> • zasady składania rocznej deklaracji podatkowej i obliczania podatku dochodowego od osób fizycznych • rodzaje podstawowych formularzy podatkowych
		II.11. formułuje argumenty za i przeciw stosowaniu podatku dochodowego progresywnego i liniowego	<ul style="list-style-type: none"> • przedstawia argumenty za i przeciw wprowadzeniu podatku dochodowego progresywnego i liniowego 	<ul style="list-style-type: none"> • podatek dochodowy liniowy czy podatek dochodowy progresywny

		<p>II.12. charakteryzuje rodzaje ubezpieczeń według różnych kryteriów i porównuje oferty zakładów ubezpieczeń na przykładzie ubezpieczenia nieruchomości lub pojazdów mechanicznych, ze szczególnym uwzględnieniem relacji zakresów ochrony oraz sum ubezpieczeń do wysokości składki</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest ubezpieczenie • wyjaśnia znaczenie terminów: „ubezpieczyciel”, „ubezpieczający”, „ubezpieczony”, „polisa ubezpieczeniowa” • wymienia i charakteryzuje rodzaje ubezpieczeń według różnych kryteriów (m.in. przedmiotu ubezpieczenia, stopnia swobody w zakresie nawiązania stosunku ubezpieczeń) • wykazuje zależność między wysokością składki ubezpieczeniowej a zakresem ochrony oraz sumą ubezpieczenia • omawia rolę Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego w polskim systemie ubezpieczeń • wymienia podstawowe obowiązki ubezpieczonego i ubezpieczyciela • wymienia i charakteryzuje kryteria wyboru ubezpieczenia AC 	<ul style="list-style-type: none"> • rodzaje ubezpieczeń, w tym ubezpieczenia majątkowe • relacja między zakresem ochrony i sumą ubezpieczenia a wysokością składki • obowiązki ubezpieczonego i ubezpieczyciela • kryteria wyboru ubezpieczenia AC • ubezpieczenia osobowe, w tym ubezpieczenia społeczne • Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny
		<p>II.14. analizuje zapisy ogólnych warunków ubezpieczenia na przykładzie ubezpieczenia na życie lub ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków, identyfikując wyłączenia w treści umów ubezpieczeniowych i przedstawiając ograniczenia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń</p>	<ul style="list-style-type: none"> • analizuje zapisy ogólnych warunków ubezpieczenia na przykładzie ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków 	<ul style="list-style-type: none"> • analizowanie zapisów ogólnych warunków ubezpieczenia (OWU) na przykładzie ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków (NNW)
		<p>II.15. formułuje reklamację do instytucji</p>	<ul style="list-style-type: none"> • formułuje reklamację do 	<ul style="list-style-type: none"> • wypłata odszkodowania lub

		ryнку finansowego i pisze skargę do Rzecznika Finansowego na przykładzie wybranego produktu finansowego	ubezpieczyciela i pisze skargę do Rzecznika Finansowego na przykładzie wybranego produktu finansowego – ubezpieczenia pojazdów mechanicznych	świadczenia <ul style="list-style-type: none"> • roszczenia z umowy ubezpieczenia • jak napisać reklamację do ubezpieczyciela • jak napisać skargę do Rzecznika Finansowego
Praca	III. Rynek pracy: mierniki i wskaźniki, popyt i podaż na rynku pracy, kariera zawodowa, poszukiwanie pracy, rozmowa kwalifikacyjna, formy zatrudnienia, systemy płac, prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy, bhp i organizacja pracy, Państwowa Inspekcja Pracy, związki zawodowe, etyka w pracy	Uczeń: III.1. analizuje podstawowe mierniki i wskaźniki rynku pracy, w tym współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia i stopę bezrobocia	Uczeń poprawnie: <ul style="list-style-type: none"> • definiuje pojęcia: „praca”, „aktywność zawodowa”, „współczynnik aktywności zawodowej”, „wskaźnik zatrudnienia”, „bezrobocie”, „stopa bezrobocia” 	<ul style="list-style-type: none"> • podstawowe mierniki i wskaźniki rynku pracy, w tym współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia i stopa bezrobocia
		III.2. wyjaśnia mechanizm popytu i podaży na rynku pracy oraz identyfikuje czynniki wpływające na równowagę na rynku pracy	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest rynek pracy i wymienia jego podmioty • analizuje popyt na pracę i podaż pracy, uwzględniając czynniki wpływające na wielkość popytu i jej podaży • wymienia i charakteryzuje przyczyny i konsekwencje zjawiska nierównowagi na rynku pracy 	<ul style="list-style-type: none"> • podmioty rynku pracy • popyt i podaż na rynku pracy • czynniki wpływające na wielkość popytu i podaży na rynku pracy • nierównowaga na rynku pracy
		III.3. rozpoznaje motywy aktywności zawodowej człowieka oraz analizuje szanse i możliwości rozwoju własnej kariery zawodowej, dostrzegając rolę procesu uczenia się przez całe życie	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia i omawia bodźce skłaniające człowieka do podjęcia pracy • wyjaśnia motywy aktywności zawodowej człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> • bodźce skłaniające człowieka do pracy • motywy aktywności zawodowej człowieka
		III.4. rozróżnia metody poszukiwania pracy oraz ocenia ich przydatność i efektywność z punktu widzenia własnej ścieżki rozwoju zawodowego	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest aktywne poszukiwanie pracy • identyfikuje źródła informacji o lokalnym, regionalnym, 	<ul style="list-style-type: none"> • aktywne poszukiwanie pracy • rozpoznanie rynku pracy • metody poszukiwania pracy • źródła informacji o lokalnym,

			<p>krajowym i europejskim rynku pracy</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, na czym polega rozpoznanie rynku pracy (uwzględniając zawody deficytowe i nadwyżkowe, najczęstsze oczekiwania pracodawców) • wymienia i omawia sposoby poszukiwania pracy • uzasadnia konieczność jednoczesnego korzystania z kilku metod szukania pracy 	<p>regionalnym, krajowym i europejskim rynku pracy</p>
		<p>III.5. analizuje własne kompetencje i możliwości zdobycia doświadczenia zawodowego w formie wolontariatu, praktyk lub stażu oraz znalezienia pracy na rynku lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, na czym polega rozpoznanie własnych predyspozycji i możliwości zawodowych • wymienia kompetencje miękkie, na które najczęściej zwracają uwagę pracodawcy • wymienia sposoby zdobycia doświadczenia zawodowego 	<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznanie własnych predyspozycji i możliwości zawodowych • kompetencje miękkie • ocena własnych kompetencji i możliwości zdobycia doświadczenia zawodowego poprzez wolontariat, praktyki lub staż oraz znalezienia pracy na rynku lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym,
		<p>III.6. opracowuje dokumenty aplikacyjne dotyczące konkretnej oferty pracy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia zasady pisania CV i listu motywacyjnego • wyjaśnia czym jest Europass CV • identyfikuje najczęstsze błędy w CV i listach motywacyjnych • wyszukuje oferty pracy, uwzględniając własne możliwości i predyspozycje • tworzy dokumenty aplikacyjne 	<ul style="list-style-type: none"> • dokumenty aplikacyjne i zasady ich tworzenia • Europass CV • najczęstsze błędy w CV i listach motywacyjnych

			dotyczące konkretnej oferty pracy	
		III.7. przygotowuje się do rozmowy kwalifikacyjnej i uczestniczy w niej w warunkach symulowanych, eksponując swoje zalety oraz dostrzega podstawowe błędy popełniane podczas rozmowy	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminu „rozmowa kwalifikacyjna” • wyjaśnia znaczenie rozmowy kwalifikacyjnej w procesie rekrutacji • wymienia zasady przygotowania się do rozmowy kwalifikacyjnej • wymienia zasady dobrego zaprezentowania się na rozmowie kwalifikacyjnej • analizuje najczęstsze pytania pojawiające się w trakcie rozmowy kwalifikacyjnej • stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej w celu autoprezentacji oraz prezentacji własnego stanowiska • uczestniczy w rozmowie kwalifikacyjnej w warunkach symulowanych 	<ul style="list-style-type: none"> • przygotowanie się do rozmowy kwalifikacyjnej • eksponowanie swoich zalet podczas rozmowy kwalifikacyjnej • najczęstsze pytania podczas rozmowy kwalifikacyjnej • najczęściej popełniane błędy podczas rozmowy kwalifikacyjnej
		III.8. rozróżnia formy zatrudnienia i rodzaje umów o pracę, określa korzyści z wyboru konkretnej formy i umowy oraz wymienia sposoby rozwiązywania stosunku pracy	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów: „kodeks pracy”, „stosunek pracy”, „świadczenie pracy”, „płaca” • wyjaśnia znaczenie Kodeksu pracy jako podstawowego aktu prawnego regulującego prawa i obowiązki pracowników oraz pracodawców • wymienia i omawia podstawowe zasady prawa pracy • rozróżnia formy zatrudnienia • wymienia rodzaje umów o pracę, 	<ul style="list-style-type: none"> • podstawy prawne zatrudnienia i podstawowe zasady prawa pracy • formy zatrudnienia (stosunek pracy, umowy cywilnoprawne) • rodzaje umów o pracę • formy rozwiązania umowy o pracę • formy rozwiązania stosunku pracy • świadectwo pracy • umowa-zlecenie i umowa o dzieło

			<ul style="list-style-type: none"> • wymienia formy rozwiązania stosunku pracy, w tym umowy o pracę • wymienia umowy cywilnoprawne (umowę-zlecenie i umowę o dzieło) • analizuje formy zatrudnienia w oparciu o umowy cywilnoprawne, a następnie wskazuje podstawowe cechy odróżniające je od umowy o pracę • analizuje poszczególne rodzaje umów o pracę, a następnie wskazuje ich wady i zalety z punktu widzenia pracownika oraz pracodawcy 	<ul style="list-style-type: none"> • różnice między umową o pracę a umowami cywilnoprawnymi
		III.9. charakteryzuje różne systemy płac, rodzaje i formy wynagrodzeń oraz identyfikuje koszty płacy i oblicza wynagrodzenie netto	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia i charakteryzuje rodzaje płacy (minimalna, netto, brutto) • wymienia i omawia funkcje płacy • wymienia i charakteryzuje rodzaje systemów płac • analizuje formy wynagrodzenia wynikające z systemu płac, a następnie wskazuje wady i zalety każdej z nich z punktu widzenia pracownika i pracodawcy • oblicza płacę netto oraz całkowite koszty płacy 	<ul style="list-style-type: none"> • płać i rodzaje systemów płacy • funkcje płacy • rodzaje i formy wynagrodzeń • wynagrodzenie netto i wynagrodzenie brutto • obliczanie płacy netto • obliczanie całkowitych kosztów płacy
		III.10. analizuje prawa i obowiązki pracownika (w tym młodocianego) i pracodawcy oraz omawia specyfikę zatrudnienia osób niepełnosprawnych	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia podstawowe prawa i obowiązki pracownika (w tym pracownika młodocianego) oraz pracodawcy 	<ul style="list-style-type: none"> • prawa i obowiązki pracownika (w tym pracownika młodocianego) oraz pracodawcy

			<ul style="list-style-type: none"> • omawia specyfikę zatrudnienia osób niepełnosprawnych 	
		III.11. na podstawie analizy przepisów Kodeksu pracy wymienia rodzaje urlopów przysługujące pracownikowi	<ul style="list-style-type: none"> • analizuje zapisy Kodeksu pracy dotyczące rodzajów urlopów przysługujących pracownikowi 	<ul style="list-style-type: none"> • specyfika zatrudnienia osób niepełnosprawnych • rodzaje urlopów przysługujących pracownikowi na podstawie zapisów Kodeksu pracy
		III.12. przedstawia zasady dobrej organizacji oraz bezpieczeństwa i higieny pracy na przykładzie konkretnego stanowiska	<ul style="list-style-type: none"> • przedstawia zasady dobrej organizacji oraz bezpieczeństwa i higieny pracy na przykładzie zawodowego kierowcy samochodu ciężarowego 	<ul style="list-style-type: none"> • zasady dobrej organizacji oraz bezpieczeństwa i higieny pracy na konkretnym stanowisku pracy
		III.13. dostrzega rolę Państwowej Inspekcji Pracy oraz związków zawodowych w ochronie praw pracowniczych, ocenia zachowania etyczne i nieetyczne zarówno pracodawcy, jak i pracowników oraz rozpoznaje przejawy mobbingu i konsekwencje zatrudniania bez umowy	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, na czym polega etyka w pracy • wymienia wartości, którymi kieruje się etyczny pracodawca • podaje przykłady etycznego i nieetycznego zachowania pracodawcy i pracownika • identyfikuje przejawy mobbingu • wymienia sposoby przeciwdziałania mobbingowi • omawia rolę Państwowej Inspekcji Pracy oraz związków zawodowych w ochronie praw pracowniczych 	<ul style="list-style-type: none"> • etyczne i nieetyczne zachowania pracodawcy • mobbing w pracy (przejawy, skutki, sposoby przeciwdziałania) • nieetyczne zachowania pracownika • etyczny pracownik • rola Państwowej Inspekcji Pracy oraz związków zawodowych w ochronie praw pracowniczych
Przedsiębiorstwo	IV. Przedsiębiorstwo: klasyfikacje przedsiębiorstw, biznesplan, otoczenie przedsiębiorstwa, formy organizacyjno-prawne, procedury	<p>Uczeń:</p> <p>IV.1. klasyfikuje przedsiębiorstwa według kryteriów rodzaju prowadzonej działalności, wielkości i formy własności oraz charakteryzuje innowacyjne modele biznesu, w tym startupy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Uczeń poprawnie: • wymienia i charakteryzuje ekonomiczne cele działalności gospodarczej • wymienia i charakteryzuje społeczne cele działalności gospodarczej 	<ul style="list-style-type: none"> • społeczne i ekonomiczne cele działalności gospodarczej • rodzaje działalności gospodarczej • klasyfikacja przedsiębiorstw ze względu na wielkość zatrudnienia i formę własności • przedsiębiorstwa z sektora MŚP,

	<p>rejestracji i likwidacji, źródła finansowania działalności, analiza rynku, zarządzanie przedsiębiorstwem, praca zespołowa, marketing, wynik finansowy, formy opodatkowania, księgowość, etyka w biznesie i społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw, funkcjonowanie przedsiębiorstwa</p>		<ul style="list-style-type: none"> • wymienia i charakteryzuje rodzaje działalności gospodarczej • wyjaśnia, kim jest przedsiębiorca • wyjaśnia znaczenie terminów: „zdolność prawna”, „osobowość prawna”, „zdolność do czynności prawnych” • wymienia i charakteryzuje formy własności przedsiębiorstw • omawia klasyfikację wielkościową przedsiębiorstw • określa rolę przedsiębiorstw z sektora MŚP w funkcjonowaniu polskiej gospodarki • omawia znaczenie mikroprzedsiębiorstw w polskim systemie gospodarki • charakteryzuje innowacyjne modele biznesu, w tym start-upy 	<p>w tym mikroprzedsiębiorstwa</p> <ul style="list-style-type: none"> • innowacyjne modele biznesu (w tym start-upy)
		<p>IV.2. uzasadnia przydatność sporządzania i przedstawia strukturę biznesplanu oraz objaśnia poszczególne jego elementy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest biznesplan • uzasadnia przydatność sporządzania biznesplanu niezależnie od etapów rozwoju przedsiębiorstwa • wymienia i omawia zasady sporządzania biznesplanu • wymienia i charakteryzuje elementy biznesplanu 	<ul style="list-style-type: none"> • biznesplan (pojęcie) • zasady tworzenia biznesplanu, struktura biznesplanu i jego podstawowe elementy
		<p>IV.3. inspirując się doświadczeniami własnymi i znanych przedsiębiorców oraz bazując na zebranych informacjach z rynku, znajduje pomysł na własną działalność</p>	<ul style="list-style-type: none"> • prezentuje pomysł na własną działalność gospodarczą lub przedsięwzięcie społeczne 	<ul style="list-style-type: none"> • pomysł na własną działalność gospodarczą

		gospodarczą lub przedsięwzięcie społeczne, oceniając go pod względem innowacyjności		
		IV.4. sporządza w postaci biznesplanu projekt własnego przedsiębiorstwa lub innego przedsięwzięcia o charakterze społeczno-ekonomicznym oraz przedstawia go w formie pisemnej albo w postaci prezentacji	<ul style="list-style-type: none"> • sporządza projekt własnego przedsiębiorstwa oparty na biznesplanie 	<ul style="list-style-type: none"> • biznesplan własnego przedsiębiorstwa
		IV.5. analizuje mikro- i makrootoczenie przedsiębiorstwa, identyfikuje mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia projektowanego przedsięwzięcia, wybierając jego lokalizację	<ul style="list-style-type: none"> • definiuje makrootoczenie i mikrootoczenie przedsiębiorstwa • wyjaśnia, na czym polega analiza strategiczna SWOT • analizuje mikro- i makrootoczenie projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia • identyfikuje mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia, wybierając jego lokalizację 	<ul style="list-style-type: none"> • otoczenie przedsiębiorstwa (mikrootoczenie i makrootoczenie) • mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia projektowanego przedsięwzięcia analiza SWOT
		IV.6. charakteryzuje podstawowe formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw (indywidualna działalność gospodarcza, spółka cywilna, spółki prawa handlowego) i przedsiębiorczości społecznej (w tym spółdzielnia pracy, spółdzielnia socjalna, stowarzyszenie, fundacja) oraz uwzględniając odpowiedzialność	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia i charakteryzuje formy organizacyjno-prawne działalności gospodarczej • klasyfikuje rodzaje spółek • wymienia i charakteryzuje formy związków spółek (korporacje, monopole, holdingi, koncerny) • wymienia i charakteryzuje podmioty przedsiębiorczości społecznej 	<ul style="list-style-type: none"> • formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw (indywidualna działalność gospodarcza, spółka cywilna, spółki handlowe) i przedsiębiorczości społecznej (spółdzielnia pracy, spółdzielnia socjalna, stowarzyszenie, fundacja) • związki spółek (koncerny, holdingi, monopole, korporacje)

		prawną i majątkową właścicieli, dobiera formę do projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia	<ul style="list-style-type: none"> • dobiera formę organizacyjno-prawną do profilu projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia 	
		IV.7. przedstawia procedury związane z rejestracją indywidualnej działalności gospodarczej i jej likwidacją	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia i charakteryzuje etapy zakładania własnej działalności gospodarczej • wymienia i omawia czynniki warunkujące sprawne funkcjonowanie przedsiębiorstwa • wskazuje najczęstsze przyczyny niepowodzeń przedsiębiorstwa • przedstawia procedurę likwidacji działalności gospodarczej, 	<ul style="list-style-type: none"> • procedury i wymagania związane z zakładaniem przedsiębiorstwa • sukces i niepowodzenie przedsiębiorstwa • procedury i wymagania związane z likwidacją działalności gospodarczej,
		IV.8. znajduje możliwości finansowania działalności gospodarczej lub projektowanego przedsięwzięcia (w tym ze środków instytucji finansowych, urzędów pracy, funduszy unijnych i venture capital, „aniołów biznesu”) oraz określa funkcje inkubatorów przedsiębiorczości w powstawaniu i rozwoju małych firm, w tym startupów	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia źródła finansowania działalności gospodarczej lub projektowanego przedsięwzięcia • określa funkcje inkubatorów przedsiębiorczości w powstawaniu i rozwoju małych firm, w tym start-upów • określa funkcje akceleratorów biznesu w powstawaniu i rozwoju małych firm 	<ul style="list-style-type: none"> • sposoby finansowania działalności gospodarczej lub projektowanego przedsięwzięcia • inkubatory przedsiębiorczości, akceleratory biznesu
		IV.9. zbiera, analizuje i prezentuje informacje o rynku, na którym działa przedsiębiorstwo;	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia pojęcia: „analiza rynku” i „rynek potencjalny” • przeprowadza prostą analizę rynku, na którym ma działać projektowane przedsiębiorstwo 	<ul style="list-style-type: none"> • przykład analizy rynku, na którym działa przedsiębiorstwo
		IV.10. wyjaśnia istotę procesu zarządzania różnymi zasobami przedsiębiorstwa, w tym zasady	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia i charakteryzuje elementy oraz przebieg i proces zarządzania, 	<ul style="list-style-type: none"> • przebieg procesu zarządzania • sposoby motywowania pracowników

		skutecznego zarządzania ludźmi oparte na koncepcji przywództwa	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia i omawia zasady organizacji pracy w firmie • definiuje terminy: „styl kierowania”, „motywowanie”, „efekt synergii” • wymienia style kierowania i wyjaśnia, na czym polegają • ocenia zastosowanie różnych stylów kierowania w zależności od rodzaju przedsiębiorstwa i przedmiotu działalności • dowodzi skuteczności łączenia różnych sposobów motywowania podwładnych • wymienia zasady skutecznego zarządzania ludźmi opartego na koncepcji przywództwa 	<ul style="list-style-type: none"> • zarządzanie oparte na koncepcji przywództwa
		IV.11. stosuje zasady pracy zespołowej, wyjaśnia rolę oraz identyfikuje cechy dobrego lidera i wykonawcy	<ul style="list-style-type: none"> • wymienia cechy dobrego kierownika (lidera zespołu) • wymienia i omawia zasady pracy zespołowej • wymienia i omawia cechy dobrego wykonawcy 	<ul style="list-style-type: none"> • organizacja pracy, zasady doboru pracowników, zasady pracy zespołowej • zarządzanie personelem (cechy dobrego lidera i wykonawcy, style kierowania)
		IV.12. charakteryzuje główne instrumenty marketingowe, rozumie ich rolę w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa oraz wykorzystuje posiadaną wiedzę w tym zakresie do projektowania działań marketingowych w planowanym przedsiębiorstwie lub przedsięwzięciu	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest marketing oraz wymienia jego cele • wyjaśnia znaczenie terminu „marketing mix” oraz charakteryzuje jego elementy 	<ul style="list-style-type: none"> • marketing (pojęcie) • główne instrumenty marketingowe (<i>marketing mix</i>)
		IV.13. wykazując się kreatywnością,	<ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest promocja 	<ul style="list-style-type: none"> • działania promocyjne

		<p>projektuje działania promocyjne, uzasadnia ich rolę w planowanym przedsięwzięciu oraz dyskutuje nad pozytywnymi i negatywnymi przykładami wpływu reklamy na klientów</p>	<p>oraz charakteryzuje narzędzia promocji</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia, czym jest reklama oraz omawia cele działań reklamowych • wymienia rodzaje mediów reklamowych • wskazuje pozytywne i negatywne przykłady wpływu reklamy na konsumentów • odczytuje informacje zawarte w reklamach, odróżniając je od elementów perswazyjnych • omawia zjawisko kreowania marki firmy, uwzględniając znaczenie barw firmowych • projektuje działania promocyjne planowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia 	<ul style="list-style-type: none"> • rodzaje i funkcje reklamy • pozytywne i negatywne przykłady wpływu reklamy na klientów • kreowanie marki firmy
		<p>IV.14. prognozuje efekty finansowe projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia na podstawie zestawienia planowanych przychodów i kosztów</p>	<ul style="list-style-type: none"> • definiuje pojęcia: „aktywa przedsiębiorstwa”, „pasywa przedsiębiorstwa”, „bilans”, „amortyzacja”, „rachunek zysków i strat”, „próg rentowności”, „koszt całkowity”, „całkowity koszt jednostkowy”, „koszty uzyskania przychodu” • identyfikuje rodzaje kosztów w przedsiębiorstwie • analizuje strukturę wyniku finansowego przedsiębiorstwa • wymienia elementy sprawozdań finansowych • podaje przykłady wskaźników 	<ul style="list-style-type: none"> • przychody • koszty i ich rodzaje • wynik finansowy działalności • próg rentowności i sposób jego określania, • wskaźniki rentowności

			rentowności	
			<ul style="list-style-type: none"> określa próg rentowności na prostych przykładach 	
		IV.15. ocenia wady i zalety poszczególnych form opodatkowania indywidualnej działalności gospodarczej w zakresie podatku dochodowego oraz wymienia inne podatki, którymi może być objęty przedsiębiorca	<ul style="list-style-type: none"> wymienia oraz omawia wady i zalety poszczególnych form opodatkowania przedsiębiorstwa podatkiem dochodowym oraz wymienia inne podatki, którymi może być objęty przedsiębiorca 	<ul style="list-style-type: none"> wady i zalety poszczególnych form opodatkowania przedsiębiorstw podatkiem dochodowym
		IV.16. omawia funkcje dowodów księgowych i podstawowe zasady księgowości oraz wypełnia dowody księgowe i książkę przychodów i rozchodów na potrzeby rozliczenia podatku dochodowego	<ul style="list-style-type: none"> definiuje rachunkowość przedsiębiorstwa wymienia i omawia funkcje rachunkowości uzasadnia konieczność prowadzenia rachunkowości w przedsiębiorstwie wymienia podstawowe zasady księgowości wymienia podstawowe dokumenty księgowe firmy podaje różnice między księgowością pełną a księgowością uproszczoną klasyfikuje i opisuje dowody księgowe uzupełnia fakturę VAT na podstawie dostarczonych danych wypełnia książkę przychodów i rozchodów na potrzeby rozliczenia podatku dochodowego 	<ul style="list-style-type: none"> podstawowe zasady księgowości podstawowe dowody księgowe podatkowa księga przychodów i rozchodów
		IV.18. rozróżnia zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie, w tym	<ul style="list-style-type: none"> wymienia, rozróżnia oraz charakteryzuje podstawowe 	<ul style="list-style-type: none"> etyczne oraz nieetyczne działania w biznesie

		<p>przejawy korupcji w życiu gospodarczym oraz rozumie istotę i cele społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw</p>	<p>wartości etyczne w biznesie</p> <ul style="list-style-type: none"> • wyjaśnia znaczenie terminów „etyka zawodowa”, „kodeks etyczny” • wymienia zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie • wyjaśnia pojęcie korupcji • identyfikuje rodzaje korupcji, • wymienia ich przyczyny i skutki, a także sposoby przeciwdziałania korupcji • wyjaśnia istotę i cele społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw 	<ul style="list-style-type: none"> • etyka zawodowa • podstawowe wartości etyczne w biznesie • korupcja i jej rodzaje • istota i cele społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw
		<p>IV.19. na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego określa rozmiary „szarej strefy” w Polsce oraz przyczyny i negatywne skutki jej rozwoju</p>	<ul style="list-style-type: none"> • określa przyczyny rozwoju „szarej strefy” w Polsce oraz dowodzi jej negatywnego wpływu na gospodarkę 	<ul style="list-style-type: none"> • szara strefa – przyczyny i negatywne skutki jej rozwoju
		<p>IV.20. analizuje przebieg kariery zawodowej osoby, która w zgodzie z zasadami etycznymi odniosła sukces jako przedsiębiorca</p>	<ul style="list-style-type: none"> • analizuje przebieg kariery zawodowej osoby, która zgodnie z zasadami etyki odniosła sukces w życiu zawodowym 	<ul style="list-style-type: none"> • sukces zawodowy zgodny z zasadami etyki
		<p>IV.21. dostrzega możliwości rozwoju przedsiębiorstwa i osiągnięcia sukcesu rynkowego przy pełnym poszanowaniu zasad etycznych w biznesie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • przedstawia korzyści dla otoczenia i dla firmy wynikające z podejmowanych przez przedsiębiorstwa działań z zakresu społecznej odpowiedzialności 	<ul style="list-style-type: none"> • korzyści ze społecznej odpowiedzialności dla przedsiębiorstwa i otoczenia
		<p>IV.22 wyszukuje i analizuje informacje o sukcesach polskich przedsiębiorstw, w tym ze swojego regionu, na rynku krajowym</p>	<ul style="list-style-type: none"> • podaje przykłady sukcesów polskich przedsiębiorstw osiąganych zgodnie z prawem i etyką biznesu 	<ul style="list-style-type: none"> • przedsiębiorstwa odpowiedzialne społecznie

		i międzynarodowym, osiągniętych zgodnie z prawem i etyką biznesu		
		IV.23. obserwuje proces funkcjonowania lokalnego przedsiębiorstwa w trakcie ćwiczeń terenowych lub dyskutuje na tematy związane z prowadzeniem biznesu podczas spotkania z przedsiębiorcą na podstawie informacji o podejmowanych przez niego działaniach innowacyjnych i w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu	<ul style="list-style-type: none"> • projektuje zajęcia terenowe mające na celu obserwację procesu funkcjonowania lokalnego przedsiębiorstwa • podczas zajęć terenowych przeprowadza wywiad z przedsiębiorcą w celu zebrania informacji o podejmowanych przez niego działaniach innowacyjnych i w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu 	<ul style="list-style-type: none"> • cele i przebieg ćwiczeń terenowych w przedsiębiorstwie z najbliższej okolicy

III. Procedury osiągania celów kształcenia i wychowania oraz proponowane środki dydaktyczne

Zgodnie z podstawą programową zawarte w niniejszym programie wymagania edukacyjne, łączące w sobie cele kształcenia oraz osiągnięcia ucznia, są punktem wyjścia do określenia procedur ich osiągnięcia, czyli warunków właściwej realizacji zadań dydaktycznych i wychowawczych stawianych przed szkołą, nauczycielem oraz uczniem. Procedury te mają umożliwić uczniowi wszechstronny rozwój, uczestniczenie w całym procesie edukacyjnym oraz przygotowanie go do kształcenia ustawicznego.

Procedury obejmują procesy pracy na lekcjach, zajęciach pozalekcyjnych, a także naukę indywidualną. Realizacji procedur służą m.in. liczba godzin przeznaczona na edukację podstaw przedsiębiorczości, różne rodzaje i typy lekcji oraz strategie dydaktyczne nauczyciela.

Zadaniem szkoły jest zapewnienie warunków do prawidłowej organizacji procesu dydaktycznego, w tym przydziału godzin dydaktycznych w ramowym planie nauczania przeznaczonych na edukację podstaw przedsiębiorczości. W podstawie programowej przewiduje się nauczanie podstaw przedsiębiorczości w zakresie podstawowym w wymiarze 60 godzin w cyklu kształcenia. Niniejszy program nauczania podstaw przedsiębiorczości w zakresie podstawowym spełnia wymagania podstawy programowej.

Kolejnym zadaniem szkoły, którego wypełnienie umożliwi pełną realizację wymagań edukacyjnych zawartych w prezentowanym programie nauczania, jest zorganizowanie sali szkolnej, wyposażonej w tradycyjne i niezbędne środki dydaktyczne, takie jak:

- roczniki statystyczne lub inne opracowania statystyczne (np. *Świat w liczbach*),
- biblioteczka ekonomiczna, obejmująca słowniki, encyklopedie i czasopisma ekonomiczne,
- zestawy foliogramów i rzutnik,
- zestawy filmów i animacji na płytach DVD albo CD-ROM oraz odtwarzacz DVD (w miarę możliwości szkoły),
- komputer z programami edukacyjnymi oraz łączem internetowym i rzutnikiem multimedialnym (w miarę możliwości szkoły).

Wypełniając zadania szkoły oraz dążąc do rozwoju kluczowych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w liceum ogólnokształcącym i technikum, tj:

- 1) myślenia,
- 2) czytania,
- 3) komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych,
- 4) kreatywnego rozwiązywania problemów z różnych dziedzin,
- 5) sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi,
- 6) wyszukiwania, selekcjonowania, syntezy oraz wartościowania i krytycznej analizy informacji,
- 7) systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania
- 8) współpracy w grupie i podejmowania działań indywidualnych,

należy uwzględnić różne sposoby nauczania i uczenia się uczniów.

Proponuje się, aby na lekcjach podstaw przedsiębiorczości stosować różnorodne metody samodzielnego zdobywania wiedzy poprzez przyswajanie, odkrywanie i działanie oraz różnorodne formy organizacyjne pracy uczniów (pracę grupową, indywidualną, zbiorową). Sugeruje się również, by proces kształcenia uczniów był ciągiem wzajemnie przenikających się czynności poznawczych i praktycznych, przyjmujących formę różnorodnych zadań.

Nauczyciel powinien stosować odpowiednie metody nauczania, a ich dobór powinien być uwarunkowany stylem nauczania, zainteresowaniami i potrzebami uczniów, wyposażeniem pracowni oraz możliwościami organizacyjnymi.

Proponuje się stosowanie m.in. metod:

A. Opartych na słowie.

1. Wykład – służy przekazywaniu uczniom informacji i wymaga od słuchaczy myślenia hipotetyczno-dedukcyjnego:
 - a. wykład konwencjonalny – treść jest bezpośrednio przekazywana przez nauczyciela w gotowej formie do zapamiętania,
 - b. wykład problemowy – jest ilustracją jakiegoś problemu naukowego lub praktycznego,
 - c. wykład konwersatoryjny – polega na przeplataniu fragmentów mówionych wykładu z wypowiedziami słuchaczy.
2. Rozmowa nauczająca (pogadanka) – jej istotą jest kierowana przez nauczyciela rozmowa z uczniami. Nauczyciel, zmierzając do osiągnięcia celu, stawia uczniom pytania, na które oni udzielają odpowiedzi.
3. Dyskusja – polega na wymianie poglądów na określony temat.
4. Aktywny opis (w tym: wyjaśniający, klasyfikujący, chronologizujący) – pobudza uczniów do twórczego myślenia.
5. Praca z książką i tekstem źródłowym – jeden z najważniejszych sposobów poznawania i utrwalania nowych wiadomości. Samodzielne korzystanie z książek i tekstów źródłowych przez uczniów może mieć formę m.in. uczenia się z podręcznika lub sporządzania notatek. Metoda ta odgrywa istotną rolę w kształtowaniu umiejętności czytania i analizowania fragmentów aktów prawnych (Kodeks pracy, Kodeks cywilny) czy też przykładowych umów, regulaminów lub zapisów ogólnych warunków ubezpieczenia. Ważny jest jednak staranny, celowy dobór przez nauczyciela niewielkich fragmentów tekstu.

B. Oglądowych – opartych na obserwacji.

1. Pokaz – demonstrowanie uczniom czegoś, czyli metoda oparta na obserwacji. Pokaz bywa metodą towarzyszącą innej metodzie. Pokaz zaleca się wykorzystać w trakcie ćwiczeń terenowych w przedsiębiorstwie.

C. Opartych na działalności praktycznej.

1. Metoda zajęć praktycznych – jest stosowana np. w pracy z rocznikiem statystycznym, w trakcie rozwiązywania zadań matematyczno-ekonomicznych (np. obliczanie należnych odsetek od lokaty bankowej) oraz w czasie wykonywania ćwiczeń technicznych, np. z wykorzystaniem wzorów dokumentów urzędowych.

D. Problemowych, które organizują treści kształcenia w modele rzeczywistych zjawisk i sytuacji w celu zbliżenia procesu poznawczego ucznia do poznania bezpośredniego dzięki dostarczeniu okazji do manipulowania modelem.

1. Burza mózgów – metoda przeznaczona do samodzielnego, szybkiego wymyślenia przez uczniów zbioru hipotez przy wykorzystaniu myślenia intuicyjnego.
2. Metoda sytuacyjna – zwana metodą przypadków lub studium przypadku – polega na bardzo dokładnym rozpatrzeniu konkretnego, rzeczywistego lub hipotetycznego przypadku w celu ustalenia pewnych prawidłowości (np. przyczyn i skutków bezrobocia).
3. Metoda projektu edukacyjnego – polega na samodzielnym realizowaniu przez uczniów zadania przygotowanego przez nauczyciela na podstawie wcześniej ustalonych założeń. Wzmacnia ona m.in. motywację poznawczą, poszukiwawczą i badawczą, a także integruje

wiedzę szkolną oraz pozaszkolną. Metodę tą zaleca się wykorzystać do przygotowania biznesplanu (indywidualnie lub grupowo) na zajęciach trwających przez co najmniej jeden semestr. Znacznym ułatwieniem jest ułożenie treści kształcenia w programie w taki sposób, aby w trakcie ich realizacji uczniowie zapoznawali się z kolejnymi elementami przygotowywanej pracy projektowej, tj. nabywali wiedzę i umiejętności z zakresu wyboru formy organizacyjno-prawnej, rejestracji, analizy rynku, zarządzania, marketingu oraz spraw finansowych.

4. Metaplan – pozwala na zbadanie omawianego zagadnienia, postawienie diagnozy i wspólne znalezienie najlepszego rozwiązania. Skłania do krytycznej analizy faktów, formułowania sądów i opinii.
5. Analiza SWOT – jest metodą zespołowej analizy jakiegoś zjawiska lub problemu, której celem jest podjęcie właściwej decyzji. Uczniowie określają zarówno mocne strony zjawiska i wynikającą z nich szansę, jak i słabe strony oraz wynikające z nich zagrożenia.
6. Gra dydaktyczna – łączy elementy zabawy i nauki. Musi być prowadzona według ustalonych wcześniej reguł. Umożliwia współdziałanie i rywalizację uczniów oraz pełni funkcje poznawcze i wychowawcze.
7. Mapa mentalna – pozwala uporządkować zagadnienia dotyczące zjawisk przebiegających w środowisku geograficznym i zrozumieć zachodzące między nimi zależności.
8. Metoda symulacyjna – umożliwia zdobywanie wiedzy w stworzonym modelu pewnej rzeczywistości. Uczniowie, uczestnicząc w symulowanym wydarzeniu, kształtują umiejętność pracy w grupie, publicznych wystąpień i wykorzystywania wiedzy w praktyce.

E. Eksponujących, które obejmują np. pokaz filmu i przygotowanie ekspozycji.

F. Komputerowych programów symulacyjnych i aplikacji internetowych przy użyciu komputera z dostępem do internetu.

W realizacji wymagań dotyczących funkcjonowania przedsiębiorstwa w otoczeniu szczególną rolę odgrywają ćwiczenia terenowe w przedsiębiorstwie. Umożliwiają one uczniom bezpośrednią obserwację procesu funkcjonowania przedsiębiorstwa i zadań poszczególnych działów. Alternatywnie, w przypadku braku możliwości wyjścia do przedsiębiorstwa, proponuje się zorganizowanie spotkania z przedsiębiorcą, w trakcie którego uczniowie mogą dyskutować na tematy związane z funkcjonowaniem przedsiębiorstwa. Jeśli pozwalają na to możliwości organizacyjne, warto zastosować obydwie formy poszerzenia wiedzy w zakresie funkcjonowania przedsiębiorstwa z praktycznego punktu widzenia.

W realizacji treści z zakresu podstaw przedsiębiorczości istotna jest korelacja z innymi przedmiotami, w tym przede wszystkim z:

1) **geografią** – w zakresie funkcjonowania rynku pracy, ze szczególnym uwzględnieniem bezrobocia oraz znaczenia kapitału ludzkiego w rozwoju gospodarczym, kształtowania się gospodarki opartej na wiedzy i społeczeństwa informacyjnego, mierników i wskaźników rozwoju społeczno-gospodarczego, takich jak Produkt Krajowy Brutto (PKB) i Wskaźnik Rozwoju Społecznego (HDI), uwarunkowań rozwoju gospodarki krajowej i światowej, w tym znaczenia inwestycji krajowych i zagranicznych w rozwoju gospodarczym, procesów integracji gospodarczej na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem integracji europejskiej, globalizacji, roli korporacji w gospodarce, procesów deindustrializacji i reindustrializacji, korzyści gospodarczych i społecznych rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii, przemian strukturalnych przemysłu Polski, struktury zatrudnienia i PKB w Polsce na tle innych krajów świata oraz handlu międzynarodowego; lekcje geografii sprzyjają również kształtowaniu

umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji, w tym danych o rozwoju gospodarczym, ich prezentacji w postaci wykresów i map, analizy i interpretacji, a także oceniania procesów gospodarczych zachodzących w Polsce i w różnych regionach świata;

2) **wiedzą o społeczeństwie**, w ramach której zarówno w szkole podstawowej, jak i ponadpodstawowej realizowane są takie zagadnienia, jak: funkcjonowanie Unii Europejskiej, budżety gospodarstwa domowego i jednostek samorządu terytorialnego, funkcjonowanie systemu zabezpieczenia społecznego (ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych), metod ograniczania bezrobocia oraz kształtowane umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej;

3) **matematyką**, która stanowi podstawę umiejętności związanych z rachunkami, np. obliczania odsetek od lokat bankowych, realnej stopy procentowej, kosztów płacy;

4) **informatyką**, która rozwija umiejętności przydatne w przedsiębiorstwie i pracy, m.in. używanie edytora tekstu, w tym ważnej w biznesie korespondencji seryjnej, arkusza kalkulacyjnego (np. do obliczenia stóp procentowych, odsetek, przygotowania części operacyjnej i finansowej biznesplanu), programu do prezentacji, programów graficznych do projektowania logo firmy, ulotek, plakatów, wizytówek itp.;

5) **historią** (wraz z elementami historii gospodarczej), w tym historii pieniądza i bankowości na ziemiach polskich, etapów rozwoju Unii Europejskiej oraz transformacji gospodarczej w Polsce.

Należy także podkreślić liczne powiązania między podstawami przedsiębiorczości a zajęciami edukacyjnymi z zakresu **doradztwa zawodowego** organizowanymi dla uczniów klasy VII i VIII szkoły podstawowej, branżowej szkoły I stopnia, liceum ogólnokształcącego i technikum. Jednym z głównych celów dydaktycznych tych zajęć, podobnie jak podstaw przedsiębiorczości, jest przygotowanie uczniów do planowania swojej przyszłości oraz aktywności zawodowej, kształtowanie umiejętności elastycznego zachowania na rynku pracy, a także wspieranie uczniów w samorozwoju oraz chęci inwestowania w siebie i uczenia się przez całe życie. Relacje te dotyczą takich zagadnień jak: autoanaliza (analiza swoich mocnych i słabych stron), etyka zawodowa, prawo pracy, w tym rodzaje umów o pracę oraz sposoby ich rozwiązywania, prawa i obowiązki pracownika, sporządzanie dokumentów aplikacyjnych, autoprezentacja podczas rozmowy kwalifikacyjnej.

IV. Kontrola, ocena i pomiar osiągnięć ucznia

Kontrola i ocena osiągnięć ucznia jest jednym z ważniejszych elementów procesu dydaktyczno-wychowawczego. Na kontrolowanie i ocenianie składają się te działania nauczyciela, których celem jest m.in. dostarczanie informacji o stopniu osiągnięcia celów edukacyjnych, stopniu realizacji celów programu czy motywowanie uczniów do poszerzania wiedzy i umiejętności. Te uwarunkowania nakładają na nauczyciela obowiązek zdiagnozowania osiągnięć uczniów i opracowania szczegółowych wymagań, które powinny odwoływać się do wymagań sformułowanych w podstawie programowej. Uczniowie powinni znać nie tylko szczegółowe wymagania, lecz także kryteria oceniania, czyli informacje o tym, co i w jaki sposób będzie oceniane przez nauczyciela. Ważną rolę odgrywa również samoocena ucznia i ocena koleżeńska. Efektem kontroli jest rozpoznanie, czyli zgromadzenie i scalanie informacji o uczniach przez nauczyciela. Informacje można zdobywać sposobami nieformalnymi (np. poprzez obserwację czy rozmowę) albo formalnymi (np. przez prace domowe, testy itp.).

Formy kontroli.

- a. Według podziału organizacyjnego:
 - indywidualne (np. odpytywanie),
 - frontalne (np. testy),
 - kondensacyjne (np. wszyscy uczniowie wykonują konkretne zadanie, a odpytywanych jest kilku z nich),
 - pozyskiwanie informacji zwrotnych,
 - zbiorcze opracowanie wyników sprawdzianów.
- b. Ze względu na miejsce w procesie dydaktycznym:
 - kontrola „na wejście”,
 - kontrola bieżąca, na każdej lekcji,
 - kontrola sporadyczna.

Wszystkie formy kontroli powinny podlegać następującym zasadom:

- a. interakcji między treściami kształcenia i wymaganiami podstawy programowej a np. treściami sprawdzianu,
- b. zgodności np. treści sprawdzianu z podanymi na początku roku szkolnego (lub w innym terminie) wymaganiami edukacyjnymi,
- c. dostosowania stopnia trudności zadań do potrzeb i możliwości uczniów,
- d. poprawnej konstrukcji zadań.

Metody kontroli osiągnięć uczniów:

- a. ustna, np. w postaci odpytywania, referowania wybranego zagadnienia, rozmowy nauczyciela z uczniem, swobodnych wypowiedzi uczniów lub aktywności uczniów;
- b. pisemna, np. w postaci testu, sprawdzianu, wykonanych ćwiczeń i kart pracy;
- c. samodzielna praca z tekstem źródłowym, np. odczytywanie i analizowanie danych statystycznych, treści mapy lub literatury;
- d. sprawdzenie wytworów uczniów, np. w postaci modeli lub posterów.

Kontrolowanie jest procesem gromadzenia i scalania informacji, natomiast ocenianie to proces dochodzenia do opinii o stanie wiedzy oraz umiejętności uczniów, a także przypisanie im wartości. Wystawienie stopnia to akt oceny, ponieważ nauczyciel określa, jakiej wartości odpowiada uzyskana informacja. W zależności od celu wyróżnia się ocenianie kształtujące i ocenianie sumujące. Ocenianie kształtujące opiera się na diagnozie wstępnej ucznia i ułatwia planowanie procesu dydaktycznego. Nie służy ono wartościowaniu ucznia, ale pozwala na

bieżąco informować ucznia o jego postępach lub trudnościach w nauce oraz sposobach poprawy popełnianych błędów. Dostarcza też informacji o efektach nauczania i uczenia się uczniów. Ocenianie sumujące zmierza do wykorzystania informacji o uczniach i wskazania, w jakim stopniu ich osiągnięcia odpowiadają założonym celom edukacyjnym. Na tej podstawie nauczyciel ustala, jaki stopień ma wystawić uczniowi.

Ocenianie kształtujące i sumujące

Rodzaj oceniania	Kiedy jest dokonywane	Rodzaj zbieranych informacji	Sposób wykorzystania informacji
Kształtujące	przed i w trakcie nauczania	informacje o wiedzy uprzedniej ucznia i przebiegu procesu dydaktycznego	pomocne w planowaniu procesu dydaktycznego oraz poprawie efektów kształcenia
Sumujące	po nauczaniu	informacje o poziomie wiedzy i umiejętności uczniów	pomocne w kształtowaniu opinii o poziomie wiedzy i umiejętności ucznia

Metody oceniania:

- tradycyjne, nietechniczne – czasami nie mają ściśle określonych kryteriów, opierają się na intuicji nauczyciela,
- testy różnicujące i kryterialne – przydatne wtedy, gdy nauczycielowi zależy na informacji, jak wyniki danego ucznia mają się do wyników innych uczniów. Informują o stopniu opanowania przez uczniów konkretnej wiedzy i umiejętności lub osiągnięcia ustalonych celów.

Zgodnie z koncepcją programu ocena powinna uwzględniać: osobowość ucznia, jego logiczne, samodzielne i krytyczne myślenie, poprawność w posługiwaniu się terminologią z zakresu podstaw przedsiębiorczości, planowość i obszerność wypowiedzi, a także dokładność obserwacji i wykonywanych zadań oraz prezentowane przez ucznia postawy.

Oceniając ucznia, a więc określając poziom jego wiedzy i umiejętności, informujemy go, jaką część wymagań spełnił (co zrobił dobrze, a co źle, w jaki sposób może poprawić ocenę oraz jak ma dalej pracować).

Proponuje się sprawdzanie stopnia spełnienia wymagań, uwzględniające m.in.:

- w wypowiedzi ustnej: precyzję wypowiedzi, poprawność językową, poprawność merytoryczną, wyczerpanie zagadnienia, puentę wypowiedzi;
- w sprawdzianach pisemnych: poprawność rozwiązania zadania, logiczność wypowiedzi, poprawność zastosowanej metody do rozwiązania zadania, zgodność odpowiedzi z pytaniem;
- w monografiach, portfolio czy innych wypowiedziach pisemnych – zgodność z tematem, logiczny układ pracy, poprawność językową i merytoryczną, przygotowanie bibliografii, estetykę pracy;
- podczas pracy w grupie – m.in. podział pracy zgodny z potrzebami uczniów, sposoby podejmowania decyzji, współdziałanie w grupie, postawę podczas pracy, formę prezentacji wyników pracy.

W koncepcji prezentowanego programu osiągnięcia ucznia określono w taki sposób, żeby stanowiły one spełnienie wymagań koniecznych, podstawowych, rozszerzających, dopełniających i wykraczających.

Wymagania konieczne obejmują te elementy treści, które mogą świadczyć o możliwości opanowania, przy odpowiednim nakładzie pracy, pozostałych elementów tej treści. Stanowią je elementy najłatwiejsze, najczęściej stosowane, praktyczne, niewymagające większych modyfikacji, niezbędne do uczenia się ogółu podstawowych wiadomości i umiejętności.

Wymagania podstawowe obejmują treści najprzystępniejsze, najprostsze, najbardziej uniwersalne, niezbędne na danym etapie kształcenia i na wyższych etapach, bezpośrednio użyteczne w pozaszkolnej działalności ucznia.

Wymagania rozszerzające obejmują elementy treści umiarkowanie przystępne, bardziej złożone i mniej typowe, w pewnym stopniu hipotetyczne, przydatne na dalszym etapie kształcenia, pośrednio użyteczne w pozaszkolnej działalności ucznia.

Wymagania dopełniające obejmują elementy treści trudne do opanowania, złożone i nietypowe, występujące w wielu równoległych ujęciach, wyspecjalizowane, o trudno przewidywalnym zastosowaniu.

Wymagania wykraczające obejmują wiadomości i umiejętności z wybranej dziedziny przedsiębiorczości, wykraczające trudnością poza poziom podstawowy, szczególnie złożone i oryginalne, twórcze naukowo, wąsko specjalistyczne.

Obecnie ważnym elementem procesu nauczania staje się ewaluacja wyników nauczania, czyli ocena skuteczności i przydatności podejmowanych działań dydaktycznych i wychowawczych w odniesieniu do założonych celów. Ewaluacja pozwala na zgromadzenie informacji o osiągnięciach ucznia, a także daje obraz nauczania, stopnia zaangażowania uczniów i nauczyciela. Dzięki temu można weryfikować przyjęte strategie nauczania i metody.

Proponuje się poniższy model ewaluacji:

1. Opisanie przedmiotu i czasu ewaluacji – co i kiedy ma być poddane ewaluacji.
2. Formułowanie zrozumiałych oraz możliwych do zastosowania celów i zadań.
3. Przełożenie zadań i celów na treść programową i doświadczenia uczniów.
4. Przygotowanie narzędzi ewaluacji (np. sprawdzianów lub kwestionariuszy).
5. Realizacja pomiaru z wykorzystaniem przygotowanych narzędzi.
6. Analiza danych.
7. Interpretacja danych.
8. Wnioski.
9. Wdrożenie zaleceń.

V. Propozycja przydziału liczby godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych działów programu

Na nauczanie podstaw przedsiębiorczości przeznaczono 60 godzin w całym cyklu kształcenia na III etapie edukacyjnym. Poniżej przedstawiono propozycję przydziału liczby godzin na realizację poszczególnych działów programu, którą można modyfikować w zależności od potrzeb.

Nr	Dział programu	Sugerowana liczba godzin na realizację
I.	Człowiek przedsiębiorczy	3
II.	Gospodarka rynkowa	9
III.	Finanse	11
IV.	Podatki i ubezpieczenia	7
V.	Praca	12
VI.	Przedsiębiorstwo	18
Razem		60

Załącznik nr 1 – Wyciąg z podstawy programowej do podstaw przedsiębiorczości dla liceum ogólnokształcącego i technikum

I. Wiedza.

1. Poznanie elementarnych pojęć z zakresu podstaw przedsiębiorczości.
2. Rozumienie istoty przedsiębiorczości oraz poznanie jej roli w gospodarce i życiu człowieka.
3. Wyjaśnianie mechanizmów funkcjonowania gospodarki rynkowej, powiązań między jej podmiotami oraz poznanie roli państwa w procesach gospodarczych.
4. Zaznajomienie się z prawami i instytucjami chroniącymi konsumenta.
5. Rozumienie roli pieniądza, rynków i instytucji finansowych w gospodarce, funkcjonowaniu przedsiębiorstw i życiu człowieka.
6. Poznanie rodzajów podatków, ich wpływu na budżety państwa, przedsiębiorstw i gospodarstw domowych.
7. Dostrzeganie znaczenia ubezpieczeń w działalności gospodarczej i życiu człowieka.
8. Rozumienie funkcjonowania rynku pracy, zasad aktywnego poszukiwania pracy, przygotowania się do rozmowy kwalifikacyjnej, poznanie praw oraz obowiązków pracownika i pracodawcy.
9. Poznanie zasad funkcjonowania przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej, form organizacyjno-prawnych, innowacyjnych modeli biznesowych i procedury rejestracji działalności gospodarczej.
10. Rozumienie zasad zarządzania, roli marketingu oraz społecznej odpowiedzialności w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa.

II. Umiejętności i stosowanie wiedzy w praktyce.

1. Wyszukiwanie informacji z różnych źródeł, ich selekcja i analizowanie.
2. Stosowanie w praktyce kluczowych pojęć związanych z przedsiębiorczością.
3. Podejmowanie przemyślanych decyzji na podstawie wskaźników ekonomicznych oraz samodzielne obserwacje zjawisk zachodzących w gospodarce.
4. Odpowiedzialne gospodarowanie pieniędzmi, analizowanie, ocenianie i świadome korzystanie z usług finansowych oraz inwestowanie kapitału z wykorzystaniem wiedzy na temat praw klienta usług finansowych.
5. Podejmowanie niezależnych, odpowiedzialnych decyzji finansowych w odniesieniu do własnych zasobów.
6. Podnoszenie kompetencji osobistych i społecznych niezbędnych na rynku pracy oraz wzmacnianie motywacji do pracy.
7. Analizowanie oferty rynku pracy, sporządzanie dokumentów aplikacyjnych, dokonywanie autoprezentacji oraz korzystne prezentowanie się podczas rozmowy kwalifikacyjnej.
8. Rozróżnianie skutków wynikających z nawiązania i rozwiązania stosunku pracy oraz wykonywania czynności na podstawie umów cywilnoprawnych i analizowanie przepisów Kodeksu pracy.
9. Analizowanie otoczenia przedsiębiorstwa, w tym rynku, na którym działa.
10. Projektowanie działań w zakresie zakładania własnego przedsiębiorstwa lub podejmowania innych przedsięwzięć o charakterze społeczno-ekonomicznym.
11. Przygotowanie do prowadzenia własnej działalności gospodarczej.
12. Efektywne uczestniczenie w pracy zespołowej z wykorzystaniem umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej oraz wdrażanie zasad skutecznego przywództwa w organizacji.
13. Rozpoznawanie działań etycznych i nieetycznych w życiu gospodarczym oraz przejawów społecznej odpowiedzialności biznesu.

III. Kształtowanie postaw.

1. Wykorzystanie zdobytej wiedzy ekonomicznej do rozwijania własnej postawy przedsiębiorczej jako jednego z podstawowych warunków aktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym, w tym skutecznego wykonywania pracy najemnej i prowadzenia własnej działalności gospodarczej.
2. Korzystanie z szans pojawiających się na rynku, podejmowanie inicjatywy, pomysłowość oraz zdolność do pokonywania barier wewnętrznych i zewnętrznych.
3. Docenianie postaw przedsiębiorczych w życiu codziennym, gotowość do czynnego uczestnictwa w życiu społeczno-gospodarczym kraju oraz współodpowiedzialność za jego rozwój.
4. Docenianie roli przedsiębiorców budujących w sposób odpowiedzialny konkurencyjną gospodarkę oraz dostrzeganie znaczenia wolności gospodarczej i własności prywatnej jako filarów gospodarki rynkowej.
5. Przyjmowanie postaw patriotyzmu gospodarczego, rozumianego jako odpowiedzialność konsumentów i ludzi biznesu za dobrobyt gospodarczy i społeczny kraju.
6. Dostrzeganie konsekwencji działań nieetycznych związanych z finansami, w tym obowiązkami podatkowymi.

7. Kształtowanie w sobie odpowiedzialnych postaw jako przyszłych pracowników i pracodawców oraz należytego wypełnienia obowiązków, a także sprawiedliwego, opartego na prawości i dążeniu do prawdy traktowania pracowników.
8. Kształtowanie proaktywności, odpowiedzialności za siebie i innych oraz umiejętnego godzenia własnego dobra z dobrem innych ludzi.
9. Zainteresowanie prowadzeniem własnej działalności gospodarczej oraz motywacja do ciągłego samorozwoju i inwestowania w siebie.
10. Kształtowanie postawy otwartości i szacunku do innych osób oraz zdolności podejmowania dialogu i współpracy.
11. Przyjmowanie postaw etycznych, społecznej solidarności i odpowiedzialności w życiu gospodarczym.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

- I. Gospodarka rynkowa: przedsiębiorczość w gospodarce rynkowej, gospodarka nakazowo-rozdzielcza (centralnie planowana) i rynkowa, rodzaje rynków, podmioty gospodarki rynkowej, struktury rynkowe, mechanizm rynkowy, fazy cyklu koniunkturalnego, rola państwa w gospodarce, konsument na rynku. Uczeń:**
- 1) identyfikuje cechy człowieka o postawie przedsiębiorczej, rozpoznaje je u siebie oraz określa związek zachowania się osoby przedsiębiorczej z szansami, jakie stwarza gospodarka rynkowa;
 - 2) rozumie rolę umiejętności w zakresie komunikacji interpersonalnej jako elementu postawy przedsiębiorczej oraz stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej we współdziałaniu z innymi uczestnikami rynku;
 - 3) dostrzega znaczenie przedsiębiorczości, w tym innowacyjności i kreatywności w życiu osobistym i rozwoju społeczno-gospodarczym w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i globalnej;
 - 4) na tle cech gospodarki nakazowo-rozdzielczej (centralnie planowanej) wykazuje zalety gospodarki opartej na mechanizmie rynkowym, doceniając fundamentalne wartości, na jakich się opiera (wolność gospodarcza, prywatna własność);
 - 5) analizuje funkcje rynku i rozróżnia rodzaje rynków;
 - 6) charakteryzuje podmioty gospodarki rynkowej, w tym gospodarstwa domowe i przedsiębiorstwa, określa zależności między nimi, rozróżnia struktury rynkowe: monopol, oligopol, konkurencja monopolistyczna, konkurencja doskonała oraz dostrzega negatywne skutki ograniczonej konkurencji na rynku;
 - 7) wyjaśnia prawo popytu i podaży, posługując się wykresami uwzględniającymi zmianę ceny oraz charakteryzuje czynniki wpływające na popyt i podaż;
 - 8) opisuje zachowania gospodarki w kolejnych fazach cyklu koniunkturalnego, charakteryzuje narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę oraz dyskutuje na temat metod przeciwdziałania zjawiskom kryzysowym w gospodarce krajowej i światowej;
 - 9) wyróżnia podstawowe źródła wpływów i kierunki wydatków budżetu państwa oraz wyjaśnia wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na funkcjonowanie gospodarki;
 - 10) charakteryzuje organizacje i instytucje prokonsumenckie, w tym rzecznika konsumenta i Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz wyjaśnia zakres ich działania na podstawie materiałów źródłowych;
 - 11) posługując się prawami przysługującymi konsumentom, określa drogę ich egzekwowania, w tym zasady składania reklamacji oraz dostrzega możliwość skorzystania z pozasądowych metod rozwiązywania sporów konsumenckich.
- II. Rynek finansowy: pieniądź i jego obieg, instytucje rynku finansowego, formy inwestowania, bank centralny i polityka pieniężna, bankowość komercyjna i spółdzielcza, podatki, ubezpieczenia, umowy bankowe i ubezpieczeniowe, ochrona klienta usług finansowych, etyka w finansach. Uczeń:**
- 1) omawia funkcje i formy pieniądza oraz jego obieg w gospodarce;
 - 2) charakteryzuje instytucje rynku finansowego w Polsce (Narodowy Bank Polski, Komisja Nadzoru Finansowego, Rzecznik Finansowy, Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, Bankowy Fundusz Gwarancyjny, banki komercyjne i spółdzielcze, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, towarzystwa funduszy inwestycyjnych, Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny, zakłady ubezpieczeń, podmioty świadczące usługi płatnicze) oraz objaśnia ich znaczenie w funkcjonowaniu gospodarki narodowej, przedsiębiorstw i życiu człowieka;
 - 3) rozróżnia formy oszczędzania i inwestowania, ocenia je z punktu widzenia ryzyka i przewidywanych zysków oraz przeprowadza symulowaną inwestycję w wybraną formę;
 - 4) charakteryzuje rodzaje papierów wartościowych oraz objaśnia mechanizm inwestowania na giełdzie papierów wartościowych na przykładzie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie;
 - 5) dyskutuje nad wyborem rodzaju funduszu inwestycyjnego, uwzględniając potencjalne zyski oraz ryzyko wystąpienia strat;
 - 6) dostrzega konieczność wczesnego rozpoczęcia systematycznego oszczędzania i inwestowania środków finansowych na emeryturę;

- 7) identyfikuje najważniejsze funkcje i zadania Narodowego Banku Polskiego, charakteryzuje instrumenty polityki pieniężnej oraz omawia rolę Rady Polityki Pieniężnej w realizacji celu inflacyjnego poprzez kształtowanie stóp procentowych;
- 8) analizuje oferty usług banków komercyjnych i spółdzielczych oraz spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych w zakresie kont osobistych, kart płatniczych, lokat terminowych, kredytów i pożyczek oraz oferty pozabankowych instytucji pożyczkowych, uwzględniając realną stopę procentową, a także dostrzega zagrożenia i rozumie zasady bezpieczeństwa przy korzystaniu z bankowości elektronicznej;
- 9) identyfikuje rodzaje podatków według różnych kryteriów oraz wyjaśnia ich wpływ na gospodarkę kraju, przedsiębiorstwa i gospodarstwa domowe;
- 10) wyjaśnia zasady składania rocznej deklaracji i obliczania podatku dochodowego od osób fizycznych;
- 11) formułuje argumenty za i przeciw stosowaniu podatku dochodowego progresywnego i liniowego;
- 12) charakteryzuje rodzaje ubezpieczeń według różnych kryteriów i porównuje oferty zakładów ubezpieczeń na przykładzie ubezpieczenia nieruchomości lub pojazdów mechanicznych, ze szczególnym uwzględnieniem relacji zakresów ochrony oraz sum ubezpieczeń do wysokości składki;
- 13) krytycznie analizuje przykładową umowę kredytu lub pożyczki;
- 14) analizuje zapisy ogólnych warunków ubezpieczenia na przykładzie ubezpieczenia na życie lub ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków, identyfikując wyłączenia w treści umów ubezpieczeniowych i przedstawiając ograniczenia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń;
- 15) formułuje reklamację do instytucji rynku finansowego i pisze skargę do Rzecznika Finansowego na przykładzie wybranego produktu finansowego;
- 16) jest świadomy, że należy korzystać z różnorodnych i wiarygodnych źródeł informacji przed podjęciem decyzji finansowych;
- 17) ocenia przykłady praktyk i zachowań etycznych oraz nieetycznych na rynku finansowym.

III. Rynek pracy: mierniki i wskaźniki, popyt i podaż na rynku pracy, kariera zawodowa, poszukiwanie pracy, rozmowa kwalifikacyjna, formy zatrudnienia, systemy płac, prawa i obowiązki pracownika i pracodawcy, bhp i organizacja pracy, Państwowa Inspekcja Pracy, związki zawodowe, etyka w pracy. Uczeń:

- 1) analizuje podstawowe mierniki i wskaźniki rynku pracy, w tym współczynnik aktywności zawodowej, wskaźnik zatrudnienia i stopę bezrobocia;
- 2) wyjaśnia mechanizm popytu i podaży na rynku pracy oraz identyfikuje czynniki wpływające na równowagę na rynku pracy;
- 3) rozpoznaje motywy aktywności zawodowej człowieka oraz analizuje szanse i możliwości rozwoju własnej kariery zawodowej, dostrzegając rolę procesu uczenia się przez całe życie;
- 4) rozróżnia metody poszukiwania pracy oraz ocenia ich przydatność i efektywność z punktu widzenia własnej ścieżki rozwoju zawodowego;
- 5) analizuje własne kompetencje i możliwości zdobycia doświadczenia zawodowego w formie wolontariatu, praktyk lub stażu oraz znalezienia pracy na rynku lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym;
- 6) opracowuje dokumenty aplikacyjne dotyczące konkretnej oferty pracy;
- 7) przygotowuje się do rozmowy kwalifikacyjnej i uczestniczy w niej w warunkach symulowanych, eksponując swoje zalety oraz dostrzega podstawowe błędy popełniane podczas rozmowy;
- 8) rozróżnia formy zatrudnienia i rodzaje umów o pracę, określa korzyści z wyboru konkretnej formy i umowy oraz wymienia sposoby rozwiązywania stosunku pracy;
- 9) charakteryzuje różne systemy płac, rodzaje i formy wynagrodzeń oraz identyfikuje koszty płacy i oblicza wynagrodzenie netto;
- 10) analizuje prawa i obowiązki pracownika (w tym młodocianego) i pracodawcy oraz omawia specyfikę zatrudnienia osób niepełnosprawnych;
- 11) na podstawie analizy przepisów Kodeksu pracy wymienia rodzaje urlopów przysługujące pracownikowi;
- 12) przedstawia zasady dobrej organizacji oraz bezpieczeństwa i higieny pracy na przykładzie konkretnego stanowiska;
- 13) dostrzega rolę Państwowej Inspekcji Pracy oraz związków zawodowych w ochronie praw pracowniczych, ocenia zachowania etyczne i nieetyczne zarówno pracodawcy, jak i pracowników oraz rozpoznaje przejawy mobbingu i konsekwencje zatrudniania bez umowy.

IV. Przedsiębiorstwo: klasyfikacje przedsiębiorstw, biznesplan, otoczenie przedsiębiorstwa, formy organizacyjno-prawne, procedury rejestracji i likwidacji, źródła finansowania działalności, analiza rynku, zarządzanie przedsiębiorstwem, praca zespołowa, marketing, wynik finansowy, formy opodatkowania, księgowość, negocjacje, etyka w biznesie i społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw, funkcjonowanie przedsiębiorstwa. Uczeń:

- 1) klasyfikuje przedsiębiorstwa wg kryteriów rodzaju prowadzonej działalności, wielkości i formy własności oraz charakteryzuje innowacyjne modele biznesu, w tym startupy;
- 2) uzasadnia przydatność sporządzania i przedstawia strukturę biznesplanu oraz objaśnia poszczególne jego elementy;
- 3) inspirując się doświadczeniami własnymi i znanych przedsiębiorców oraz bazując na zebranych informacjach z rynku, znajduje pomysł na własną działalność gospodarczą lub przedsięwzięcie społeczne, oceniając go pod względem innowacyjności;
- 4) sporządza w postaci biznesplanu projekt własnego przedsiębiorstwa lub innego przedsięwzięcia o charakterze społeczno-ekonomicznym oraz przedstawia go w formie pisemnej albo w postaci prezentacji;
- 5) analizuje mikro- i makrootoczenie przedsiębiorstwa, identyfikuje mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia projektowanego przedsięwzięcia, wybierając jego lokalizację;
- 6) charakteryzuje podstawowe formy organizacyjno-prawne przedsiębiorstw (indywidualna działalność gospodarcza, spółka cywilna, spółki prawa handlowego) i przedsiębiorczości społecznej (w tym spółdzielnia pracy, spółdzielnia socjalna, stowarzyszenie, fundacja) oraz uwzględniając odpowiedzialność prawną i majątkową właścicieli, dobiera formę do projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia;
- 7) przedstawia procedury związane z rejestracją indywidualnej działalności gospodarczej i jej likwidacją;
- 8) znajduje możliwości finansowania działalności gospodarczej lub projektowanego przedsięwzięcia (w tym ze środków instytucji finansowych, urzędów pracy, funduszy unijnych i *venture capital*, „aniołów biznesu”) oraz określa funkcje inkubatorów przedsiębiorczości w powstawaniu i rozwoju małych firm, w tym startupów;
- 9) zbiera, analizuje i prezentuje informacje o rynku, na którym działa przedsiębiorstwo;
- 10) wyjaśnia istotę procesu zarządzania różnymi zasobami przedsiębiorstwa, w tym zasady skutecznego zarządzania ludźmi oparte na koncepcji przywództwa;
- 11) stosuje zasady pracy zespołowej, wyjaśnia rolę oraz identyfikuje cechy dobrego lidera i wykonawcy;
- 12) charakteryzuje główne instrumenty marketingowe, rozumie ich rolę w funkcjonowaniu przedsiębiorstwa oraz wykorzystuje posiadaną wiedzę w tym zakresie do projektowania działań marketingowych w planowanym przedsiębiorstwie lub przedsięwzięciu;
- 13) wykazując się kreatywnością, projektuje działania promocyjne, uzasadnia ich rolę w planowanym przedsięwzięciu oraz dyskutuje nad pozytywnymi i negatywnymi przykładami wpływu reklamy na klientów;
- 14) prognozuje efekty finansowe projektowanego przedsiębiorstwa lub przedsięwzięcia na podstawie zestawienia planowanych przychodów i kosztów;
- 15) ocenia wady i zalety poszczególnych form opodatkowania indywidualnej działalności gospodarczej w zakresie podatku dochodowego oraz wymienia inne podatki, którymi może być objęty przedsiębiorca;
- 16) omawia funkcje dowodów księgowych i podstawowe zasady księgowości oraz wypełnia dowody księgowe i książkę przychodów i rozchodów na potrzeby rozliczenia podatku dochodowego;
- 17) wyjaśnia zasady skutecznych negocjacji, uwzględniając strategię „wygrana-wygrana”, przedstawia przykłady technik manipulacyjnych stosowanych podczas negocjacji oraz podaje negatywne skutki ich stosowania;
- 18) rozróżnia zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie, w tym przejawy korupcji w życiu gospodarczym oraz rozumie istotę i cele społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw;
- 19) na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego określa rozmiary „szarej strefy” w Polsce oraz przyczyny i negatywne skutki jej rozwoju;
- 20) analizuje przebieg kariery zawodowej osoby, która w zgodzie z zasadami etycznymi odniosła sukces jako przedsiębiorca;
- 21) dostrzega możliwości rozwoju przedsiębiorstwa i osiągnięcia sukcesu rynkowego przy pełnym poszanowaniu zasad etycznych w biznesie;
- 22) wyszukuje i analizuje informacje o sukcesach polskich przedsiębiorstw, w tym ze swojego regionu, na rynku krajowym i międzynarodowym, osiągniętych zgodnie z prawem i etyką biznesu;
- 23) obserwuje proces funkcjonowania lokalnego przedsiębiorstwa w trakcie ćwiczeń terenowych lub dyskutuje na tematy związane z prowadzeniem biznesu podczas spotkania z przedsiębiorcą na podstawie informacji o podejmowanych przez niego działaniach innowacyjnych i w zakresie społecznej odpowiedzialności biznesu.